

KANSALLIS- KIRJASTO

EU ja informaation markkinat
Ilkka Niiniluodon kotikirjasto
Isoäidin muistitikku
Purjelaivakauden merikirjallisuutta

PL 15 (Unioninkatu 36)
00014 Helsingin yliopisto
Sähköposti:
kk-tiedotus@cc.helsinki.fi
Telefax 191 22581
54. vuosikerta

Toimitus:

Päätoimittaja
Esko Rahikainen
(09) 191 22722
kk-lehti@helsinki.fi

Toimitusneuvosto:

Dorrit Gustafsson, pj.
Kirsi Aho
Harri Ahonen
Hanna Arpiainen
Sinimarja Ojonen
Heidi Partanen
Esko Rahikainen

Taitto:

Pentti Järvinen

Digitointi ja kuvankäsittely:

Kari Timonen

Osoitteenmuutokset:

Kristiina.a.nieminen@helsinki.fi
(09) 191 22720

Kansalliskirjasto-lehti verkossa:

www.kansalliskirjasto.fi/yleistieto/kklehti/html
www.lehtiluukku.fi

Artikkelit luettavissa myös

<http://www.kansalliskirjasto.fi/yleistieto/kklehti.html> sekä

Arto-tietokannasta (Elektra-sopi-
mus) <https://arto.linneanet.fi>

Eriksen Oy
Helsinki 2012

Sisällys 1/2012

- 1 **Kirjan lumous**
Bokverket
Sirikka Havu
- 3 **Ajankohtaista**
- 4 **EU rakentaa informaation markkinoita**
Pekka Heikkinen
- 8 **Hipsuvarpaasta kriittiseen tieteelliseen realismiin**
Kansleri Ilkka Niiniluodon kotikirjasto
- 16 **Isoäidin muistitikku**
Esa-Pekka Keskitalo
- 15 **Sibeliuksen pianoteokset**
- 21 **Säveltäjä, professori ja akateemikko Yrjö Kilpinen**
Elämänkaaren ja tuotannon ääriviivoja
Erkki Pullinen
- 26 **Minun Kansalliskirjastoni**
Kirjailija Sirpa Kähkösen haastattelu
- 28 **Painettu saamenkieli ja sen alkuseikkailuja Suomenmaassa**
Irene Piippola
- 34 **Kirjasto tutkijan työpöydälle!**
Maija Merimaa
- 38 **Merkittäviä kansainvälisiä standardisointivastuita Suomeen**
- 39 **Biblia sacra utriusque Testamenti**
- 40 **Antonio Lafreri, Geografia tavolo moderne... ja Carta marina**
Anna-Maija Pietilä-Ventelä
- 45 **Vuoden 2011 kauneimmat kirjat**
- 46 **Kysy konservaattorilta**
Heidi Törrönen
- 50 **Kap Horn. Merikirjallisuutta Kansalliskirjastossa**
Esko Rahikainen
- 62 **Näyttelyjä ja tapahtumia**
- 64 **Muistosanoja**

Kansi: "Isoäidin muistitikku". Vanhasta digitoidusta valokuvasta on poistettu kuvankäsittelyohjelmalla naarmuja ja saatettu se painokelpoiseksi. Kuvassa vasemmalla Sofia Leidenberg (Kahila). Sofia avioitui Akseli Viljasalon kanssa, joka käytti kirjailijanimeä A. V. Multia. Teoksia mm. "Kasarmin komein poika" ja "Kersantilleko Emma nauroi", jonka Ilmari Unho ohjasi elokuvana 1940.

Kirjan lumous

Onko kirja konkreettinen vai virtuaalinen? Määrittelin kirjan aina konkreettiseksi, sen sijaan tekstejä voi julkaista joko konkreettisesti tai virtuaalisessa muodossa.

Kirja on moniulotteinen esine pääasiallisena tarkoituksenaan tallentaa ja välittää tietoa. Kirjan tiedonvälitys ei kuitenkaan rajoitu tekstiin, vaan kirjan esineelliset ominaisuudet sisältävät valtavasti olennaista informaatiota. Kirjahistorioitsija Roger Chartier'n sanoin, kirjailijat eivät kirjoita kirjoja vaan tekstejä, ja tekstin muokkautuminen kirjaksi edellyttää useiden eri ammattilaisten panosta: typografin, latojan, taittajan, kuvittajan, painajan, puupiirtäjän tai kuparikaivertajan ja sitojan.

Menneinä vuosisatoina kirjan kohderyhmä määritti sen ulkoasun. ”Kansalle” tarkoitetut hartaus- ja opaskirjat oli tuotettava halvasti, kustannusten minimointi näkyi materiaalien ja työn laadussa, sääty-yhteiskunnan ylimmillle kerroksille suunnatuissa kirjoissa taas korostuivat taidokas käsityö ja kalliit materiaalit: hyvä paperi, muodikas kirjaintyyppi, korkeatasoinen ladonta ja kuvitus. Typografiset loistopainokset myös sidottiin loistokkaasti.

Kirjan estetiikka seurailee ajan esteettisiä konventioita. Kirja esineenä viestii yllättävän tarkasti epookistaan. Hermann Broch on pohtinut teoksessaan *Unissakulkijat* kuvataiteen kykyä halki vuosisatojen ilmentää oman aikansa syvintä olemusta. Broch päätyi käsitykseen, että kaikesta inhimillisen toiminnan runsaudesta juuri kuvataide pystyy parhaiten sisällyttämään itseensä sen, mikä aikakaudessa on olennaisinta. Teoksen sisältämän tiedon ymmärtämisen tai tekstin tulkinnan kannalta kirjan alkuperäisen ulkoasun merkitys ei siis ole vähäinen.

Kirjan esineellisen informaation tulkinta on antoisaa, vanhojen kirjastojen historiallisissa kokoelmissa se saattaa olla jännittävää ja kotikirjastoissa ainakin nostalgista. Esa-Pekka Keskitalo lienee viitannut tähän korostaessaan käsin kosketeltavaan kirjaan sisältyvää tunnearvoa. Ilkka Niiniluodon haastattelussa mainittu *Hipsuvarvas ja Nököhammas* -kirjasarja taas herätti minussa voimakkaita muistoja, niitähän minäkin lapsena luin. □

Kirjoittaja on erikoiskirjastonhoitaja Kansalliskirjastossa.

KUVA: KARI TIMONEN

Bokverket

Är boken konkret eller virtuell? Jag definierar boken alltid som ett konkret objekt, medan en text kan publiceras antingen i konkret eller virtuell form.

Boken är ett mångdimensionellt föremål med det huvudsakliga syftet att lagra och förmedla information. Bokens informationsförmedling är inte begränsad till texten; också bokens materiella egenskaper innehåller mycket väsentlig information. Med bokhistorikern Roger Chartiers ord: författare skriver inte böcker utan texter, och textens väg till bok kräver insatser av flera olika yrkesmän – typograf, sättare, ombrytare, illustratör, tryckare, trästickare eller kopparstickare och bokbindare.

Under tidigare århundraden var det bokens målgrupp som bestämde bokens yttre. Andaktsböcker och handböcker som riktade sig till ”folket” skulle produceras billigt och minimeringen av kostnaderna syntes i kvaliteten på material och arbete. Böcker för ståndssamhällets högre skikt uppvisade hantverkarskicklighet och dyra material: bra papper, modern typografi och hög kvalitet på sättning och illustrationer. Typografiska lyxupplagor bands också in i praktband.

Bokens estetik följer tidens estetiska konventioner. Som föremål är boken ett överraskande exakt vittnesmål över sin epok. Hermann Broch skriver i *Sömngångare* om bildkonstens förmåga att genom århundradena uttrycka sin tids innersta väsen. Broch drog slutsatsen att just bildkonsten av all mänsklig verksamhet bäst kan ta till sig och uttrycka det mest väsentliga för en tidsperiod. Bokens ursprungliga yttre är alltså inte av alldeles liten betydelse för förståelsen av den information som verket innehåller eller för tolkningen av texten.

Att tolka bokens materiella information är givande, i gamla biblioteks historiska samlingar spännande och i hembiblioteket åtminstone nostalgiskt. Esa-Pekka Keskitalo tänkte säkert på det när han betonar det känslvärde som är behäftat med en konkret bok som vi kan hålla i handen. Och serien *Hipsuvarvas ja Nököhammas* som nämns i Ilkka Niiniluotos intervju väckte starka känslor hos mig, det är ju böcker som också jag har läst som barn. □

Skribenten är specialbibliotekarie vid Nationalbiblioteket.

Svensk översättning: Teresia Ijäs

Kansalliskirjasto julkisti 28.3. yliopiston Tiedekulmassa Kirjava-keskiaika -verkkoteoksen ja Fragmenta membra-nea-tietokannan. Ylikirjastonhoitaja Kai Ekholm ja taustalla tutkimusryhmän johtaja dosentti Tuomas Heikkilä.

Kirjaston uudet kummit

Kansalliskirjaston uusiksi kummeiksi ovat lupautuneet valtiotieteiden tohtori Sinikka Salo ja tietokirjailija Kai Linnilä. Kummien kuulumisia Kansalliskirjasto-lehden seuraavassa numerossa. □

Pravda ja Izvestija

Slaavilainen kirjasto on hankkinut kahden neuvostoajan vaikutusvaltaisen sanomalehden – *Pravdan* ja *Izvestijan* digitaaliset arkistot, jotka ovat käytettävissä Helsingin yliopiston verkossa. HY:n käyttäjätunnuksen omaaville etäkäyttö on mahdollista Helsingin yliopiston *Nelli*-portaalin kautta. Muut kuin Helsingin yliopistolaiset voivat käyttää aineistoja Kansalliskir-

jastossa palvelupisteistä saatavilla verkkotunnuksilla. □

10 miljoonaa sanomalehtisivua

European Newspapers -hankkeessa on tarkoituksena saattaa yli 10 miljoonaa sanomalehtisivua käyttöön *Europeana*- ja *The European Library*- palveluihin seuraavan kolmen vuoden aikana. Projektissa on mukana 17 eurooppalaista organisaatiota. Projekti on EU-rahoitteinen. Lähemmin hankkeesta Kansalliskirjaston verkkosivulla www.kansalliskirjasto.fi. □

KDK-asiakasliittymä VuFindin pohjalta

Kansallisen digitaalisen kirjaston asiakasliittymä toteutetaan avoimen lähdekoodin ohjelmis-

tolla valmishohjelmiston sijasta. Kansalliskirjasto kehittää asiakasliittymäpalvelua vaiheittain yhteistyössä arkistojen, kirjastojen ja museoiden kanssa. Verkkopalvelu otetaan käyttöön vuodesta 2012 alkaen. □

Engelin kirjastosta rakennushistoriaselvitys

C. L. Engelin suunnittelema Kansalliskirjaston kirjastorakennuksesta on teetetty rakennushistoriaselvitys, jota käytetään peruskorjauksen ja restauroinnin suunnittelussa. Selvityksen on toteuttanut Arkkitehti-toimisto Okulus Oy, arkkitehdit Kati Winterhalter ja Mikko Bonsdorff. Selvitys on luettavissa kirjaston verkkosivulla, ks. *Uutislistaus* ja linkki. □

Kansalliskirjasto-lehti luettavissa myös verkossa osoitteessa www.lehtiluukku.fi

EU rakentaa informaation markkinoita

Euroopan Unioni on lähes kymmenen vuotta kestäneen hiljaiselon jälkeen aktivoitunut kirjastoja sivuavissa juridisissa kysymyksissä. Barroson komissio tuuppasi pelkästään viime vuonna lausunnonle useampia, mahdollisesti myös kirjastojen toimintaan vaikuttavia direktiiviluonnoksia.

Usien sääntelyhankkeiden taustalta on vaikea hahmottaa yhtä selkeää ja yhtenäistä linjaa – joskus ne ovat jopa keskenään ristiriitaisia. Tämä johtuu muun muassa siitä, että pääosastot eli Sisämarkkinat DG (Directorate General) ja Informaatioyhteiskunta DG käyvät omaa keskinäistä kädenväntöään siitä, kenen toimialueeseen tekijänoikeusasiat varsinaisesti kuuluvat.

Ehkä selkein suuri linja on pyrkimys digitaalisen informaation markkinoiden luomiseen. Yksityisiä varallisuusoikeuksia informaatioon (kuten tekijänoikeutta) pyritään vahvistamaan, ja niiden valvontaa tehostamaan. Toisaalta tavoitteena on avata julkisin varoin tuotetut digitaaliset tietovarannot maksuttomasti myös kaupallisten toimijoiden käytettäväksi.

Kirjastojen ja muiden muistiorganisaatioiden kannalta komission ehdotukset sisältävät valitettavan harvoin mitään erityisen myönteistä. Kirjastoihin ei taustateksteissä yleensä edes suoraan viitata – silti luonnokset on kirjoitettu niin väljästi, ettei niiden soveltamista kirjastoihin voi täysin pois sulkeakaan. EBLIDA:n ja CENL:in kaltaisten eurooppalaisten kirjastojärjestöjen rooliksi on näissä oloissa jäänyt reaktiivinen uhkien torjunta tyyliin ”etsii etsii, vaan ei soisi löytävänsä”.

Orpojen teosten ongelma

Nyt vireillä olevista sääntelyhankkeista suoranaisimmin kirjastoja (erityisesti kansalliskirjastoja) koskettaa pitkään valmistelu ja vii-

Kirjastoalan keskeiset toimijat Wienissä etsimässä yhteisiä linjoja juridiisiin haasteisiin.

me toukokuussa julkistettu ehdotus orpojen teosten käyttöä koskevaksi direktiiviksi. ”Orvolla teoksella” tarkoitetaan teosta, jonka oikeudenhaltijaa ei tunneta tai tavoiteta. Yleishyödyllistä tehtävää hoitavilla ja yleisölle avoimille kirjastoilla olisi tietyn edellytyksin oikeus digitoida ja saattaa yleisön saataville tällaisia teoksia – myös oikeudenhaltijalta lupaa kysymättä.

Esitetyn luonnoksen suurin ongelma kirjastojen kannalta on vaatimus, jonka mukaan käyttö edellyttäisi ”huolellisia etsintöjä” yksittäisten teosten tasolla. Arvioiden mukaan yhden teoksen oikeuksien selvittäminen veisi noin neljä työtuntia. Tämän vuoksi direktiivi ei ratkaisisi orpojen teosten ongelmaa massadigitointihankkeiden osalta.

Suomessa direktiiviluonnos koki suoranaisten tyrmäyksen: eduskunnan sivistysvaliokunta esitti sen hylkäämistä. Vaikka suuri valiokunta päätyi pehmentämään tätä linjausta, oli Suomen lopullinenkin kanta hyvin varauksellinen. Direktiivi voitaisiin hyväksyä vain merkittävien muutoksin.

Eurooppalainen kirjastokenttä on orpojen teosten kysymyksessä tällä hetkellä valitettavan hajallaan. Kansalliskirjastoja edustava CENL ja eurooppalaisia kirjastoja laajemmin edustava EBLIDA ajautuivat talvella asiassa eri linjoille. Pohjoismaissa on puolustettu meikälaista sopimuslissenssimallia, jonka nojalla kirjastot voivat solmia oikeudenhaltijajärjestöjen kanssa sopimuksia, joiden vaikutukset ulottuvat lain säännöksen nojalla myös orpoihin teoksiin. Teos-

Julkisten tietovarantojen avaaminen maksutta kaupallisten toimijoiden jalostettavaksi, orvot teokset, oikeus tulla unohtetuksi... Pohdittavaa riittää vuosikausiksi. Paneelissa EBLIDA:n puheenjohtaja Gerard Leitner, IFLA:n entinen puheenjohtaja Claudia Lux sekä edustajia kansallisista kulttuuriministeriöistä. Vasemalla kulttuuriasiainneuvos Barbro Wigél-Ryynänen. Kuva vuodelta 2009.

kohtaiset ennakkolliset etsinnät eivät tällöin ole tarpeen. Keski-Euroopan suurille maille tämä malli ei kelpaa; niissä on ennemminkin panostettu toiveita orpoja teoksia koskeviin rekistereihin ja automatisoituihin etsintöihin (mm. ARROW-projekti).

EU-parlamentissa ja ministerineuvostossa on alkuvuodesta haettu kompromissia, joka olisi niin oikeudenhaltijatahon kuin muistiorganisaatioidenkin hyväksyttävissä. Parlamentin juristien asioiden komitean käsittelyyn asia tulee maaliskuussa. Mikäli direktiivi saadaan loppusuoralle vielä kuluvalle Tanskan puheenjohtajakaudella, lienee hyviä toiveita siitä, että pohjoismaiset näkemykset tulevat huomioduksi myös lopullisessa direktiivitekstissä.

Julkisten tietovarantojen avaaminen

Vuonna 2003 annetun Public Sector Information direktiivin tavoitteena on ollut edistää julkisten tietovarantojen uudelleenkäyttöä. Direktiivi velvoittaa julkiset toimijat avaamaan tietovarantonsa – pääsääntöisesti maksutta – myös kaupallisten toimijoiden jatkjalostettavaksi.

Komission arvioiden mukaan direktiiville asetetut tavoitteet eivät kuitenkaan ole toteutuneet. Viranomaiset ovat edelleen pyrkineet

kattamaan tietovarantojen tuottamiskustannukset perimällä niiden käytöstä maksuja. Tällä on komission mielestä ollut haitallisia vaikutuksia digitaalisen talouden kehityksen kannalta.

Komissio julkaisikin toissa vuonna ehdotuksen direktiivin uudistamiseksi, ja lähetti luonnoksensa lausuntokierrokselle. Kirjastojen kannalta olennaista on ehdotus laajentaa direktiivin soveltamisaluetta myös yliopistoihin ja niiden yhteydessä toimiviin kirjastoihin. Digitoitun kulttuuriperinnön vapaa ja ilmainen saatavuus rohkaisisi yrityksiä kehittämään uusia liiketoimintamalleja. Mallia on haettu Yhdysvalloista, jossa kaikki liittovaltion tuottama tieto on vapaasti hyödynnettävissä.

Kansalliskirjasto antoi komissiolle oman vastauksensa, jossa se suhtautui ehdotettuun soveltamisalueen laajennukseen hyvin myönteisesti. Tiedon vapaan liikkuvuuden ja saavutettavuuden edistäminen nähtiin muistiorganisaatioiden perustehtäväksi.

Eurooppalaisten kirjastojärjestöjen kanta on ollut varauksellisempi. Direktiivi saattaa vaarantaa mahdollisuudet yhteistyöhön yksityisten toimijoiden kanssa, erityisesti kokoelmien digitointiin liittyen. Kirjasto ei esimerkiksi voisi taata *Googlen* tai *ProQuestin* tapaisille toimijoille määräaikaista yksinoikeutta digitoi-

miensa aineistojen hyödyntämiseen. Yksityisten toimijoiden halukkuus investoida yhteistyöhön mahdollisesti kärsii, elleivät ne tällöin saa kateuksi omia kustannuksiaan.

Direktiiviluonnos jättää avoimeksi monia kysymyksiä. Olisiko muistiorganisaatioilla myös velvoite luovuttaa analogiset aineistonsa ulkopuolisten digitoitavaksi? Olisiko digitoijalla tällöin velvollisuus luovuttaa yksi kappale myös kirjaston käyttöön?

Tällä hetkellä näyttääkin siltä, että direktiiviluonnos on vahvassa vastatulessa. Suomi on suurten EU-maiden kuten Saksan, Ranskan ja Italian rinnalla ottanut siihen varauksellisen kannan. Kansallisen kulttuuripolitiikan muotoilu tulee jatkossakin jättää jäsenvaltioiden huoleksi. Ehdotusta laajentaa direktiivin soveltamisaluetta kulttuurilaitoksiin on kritisoitu mm. siitä, että se loisi näille turhia hallinnollisia vastuita.

Oikeus tulla unohdetuksi

Muistiorganisaatioiden ja niiden aineistojen kaupallisten hyödyntäjien oikeuksien ohella on huomioitava myös kolmansien oikeudet eli kansalaisten oikeudet informaatioon. EU on uudistamassa avoimuusasetustaan, joka määrittelee jäsenmaiden kansalaisten oikeuden saada tietoa viranomaisten asiakirjoista. Myös kansalaisten tietosuojaa ollaan tehostamassa ottamalla käyttöön nykyistä tietosuojadirektiiviä järeämpi väline eli asetus. Toisin kuin direktiivi, joka sitoo vain tavoitetasolla, EU-asetus tulee jäsenmaissa voimaan sellaisenaan, ja saattaa syrjäyttää jopa kansallisen perustuslain säännöksen.

Ehdotus uudeksi tietosuojasetukseksi julkistettiin alkuvuonna. Uuden asetuksen tavoitteena on harmonisoida tietosuoja EU:n alueella, ja muun muassa helpottaa henkilötietojen luovutusta sen ulkopuolisiin maihin. Kirjastojen kannalta merkittäväksi saattaa osoittautua

artikla, jossa määritellään kansalaisen oikeus vaatia itseään koskevien tietojen poistamista vaikkapa lehtiarkistoista. Kansalaisoikeuksista EU:ssa vastaava komissaari Vivianne Reding on korostanut, että yksilöllä tulee olla myös ”oikeus tulla unohdetuksi” ilman pelkoa siitä että vanhat, jo sovitutkin synnit nousevat tietoverkkojen kautta uudelleen julkiseen keskusteluun. – Kansalliskirjaston kannalta olennaista on, ettei ehdotus sisällä selkeää linjausta siitä, ulottuisiko tämä oikeus ja missä muodoissa myös kulttuuriaineistolain nojalla kerättyyn verkkoarkistoon

Joka tapauksessa voi olettaa, että kysymys kansalaisten oikeudesta informaatioon tulee jatkossa nousemaan entistä vahvemmin esiin niin kirjastoissa kuin arkistoissa. Tietosuoja on joissain suhteissa kirjastoille tekijänoikeuttakin kovempi haaste. Punnittavana ovat tällöin yksilön perusoikeudet, eikä vastaavia kollektiivisiä sopimusmekanismeja kuin tekijänoikeuden alalla ole olemassa.

Viime kädessä on kyse kirjastojen itsemääräyksestä: tuleeko kirjastojen ottaa kansalaisten informaatioon liittyvien oikeuksien aktiivinen puolustaminen tehtäväkseen vai keskittyä vain kirjastolaitoksen omien intressien turvaamiseen. Tarvetta laajempaan aktiivisuuteen kieltämättä olisi, nyt kun informaatioon liittyvien varallisuus oikeudellisten intressien suojaa ja valvontaa ollaan tehostamassa ACTA-sopimuksen ja oikeuksien täytäntöönpanoa koskevan ns. *enforcement* direktiivin uudistamisen myötä.

Kirjastojen hartiat ovat tähän rooliin toki varsin kapeat, mutta onko uskottavampaakaan edusmiestä tarjolla? □

Kirjoittaja on Kansalliskirjaston lakimies.

**”Tämä hyllykkö kertoo siitä
mikä merkitys monografiolla
on filosofialle”.**

Hipsuvarpaasta kriittiseen tieteelliseen realismiin

Kansleri Ilkka Niiniluodon kotikirjasto

”Filosofin täytyy tietää kaikesta jotain”, totesi Helsingin yliopiston kansleri ja teoreettisen filosofian professori Ilkka Niiniluoto esitellessään kotikirjastoaan Kansalliskirjasto-lehden toimittajalle. Filosofin kotikirjaston tietovaranto onkin merkittävä sillä kirjoja on useissa huoneissa yhteensä peräti 230 hyllymetriä.

Kun Niiniluodot muuttivat vuonna 2004 Pohjois-Haagasta Topeliuksenkadulle, muuttomiehet kysyivät ”onko tämä joku Töölön kirjaston haarakonttori?”. Niiniluotojen ikkunasta näkyikin kadun toisella puolella oleva Arne Ervin suunnittelema Töölön kirjasto. Luminen Topeliuspuisto tarjoaa puolestaan kevään tullen kauniin kaupunkimaiseman, länsilounaaseen olevista ikkunoista paistaa huoneisiin iltapäivän ja illan aurinko.

Ilkka Niiniluodon lapsuudenkodista on peräisin olohuoneen koko seinän peittävä kirjahylly, jossa on tieteenfilosofiaa ja muuta filosofiaa, ja kuin symbolina tälle varsin vaikuttavalle tietomäärälle on joidenkin vierekkäisten niteiden selässä nimi PLATON. Pelkkää digitoitua tietoa kavahtavalle on ehkä lohduksi Niiniluodon toteamus: ”tämä hyllykkö kertoo siitä mikä merkitys monografiolla on filosofialle”.

Kodin tilava eteinenkin tai pitäisikö sanoa esihuone on sekin kirjahyllyjen valloittama – tosin lasisilla liukuovilla varustetut *Inaria*-kirjahyllyköt edustavat nykyaikaa säilytysjärjestelmä-nimisenä. Hyllyissä on historiaa, politiikkaa, kulttuuria ja taidetta. Kiskot ja arvattavasti laakerointi tekevät sen, että liukuovia on vaivatonta liikuttaa ja ennen kaikkea kirjat ovat suojassa pölyltä, joka on

niin kodeissa kuin Kansalliskirjastossakin ongelmana. Toki niitä imuroidaan säännöllisesti.

Eteisen hyllyköiden käytännöllisyyttä ja kauneuttakin ihaillessamme Niiniluoto ottaa puheeksi ylähyllyllä olevat Topeliuksen kootut teokset ja keskustelemme hetken Topeliuksen merkityksestä. Uutta laitosta kootuista teoksista toimitetaan parhaillaan Svenska Litteratursällskapetissa. Topeliuksen *Maamme-kirja* on sekä Niiniluodolle että haastattelijalle kouluajoilta tuttu, toki monet sadutkin.

Seuraavaksi Niiniluoto ottaa kuin mielijohotteesta esiin oman sukupolvensa nuorten hyvin tunteman Yrjö Karilaan *Pikkujättiläisen*. Teos on ollut lukemattomille nuorille portti maailman monimuotoisuuteen ja tehnyt tietämisestä innostavaa. Pikkujättiläisestä otettiin vuosien 1924–1964 välillä peräti 19 painosta.

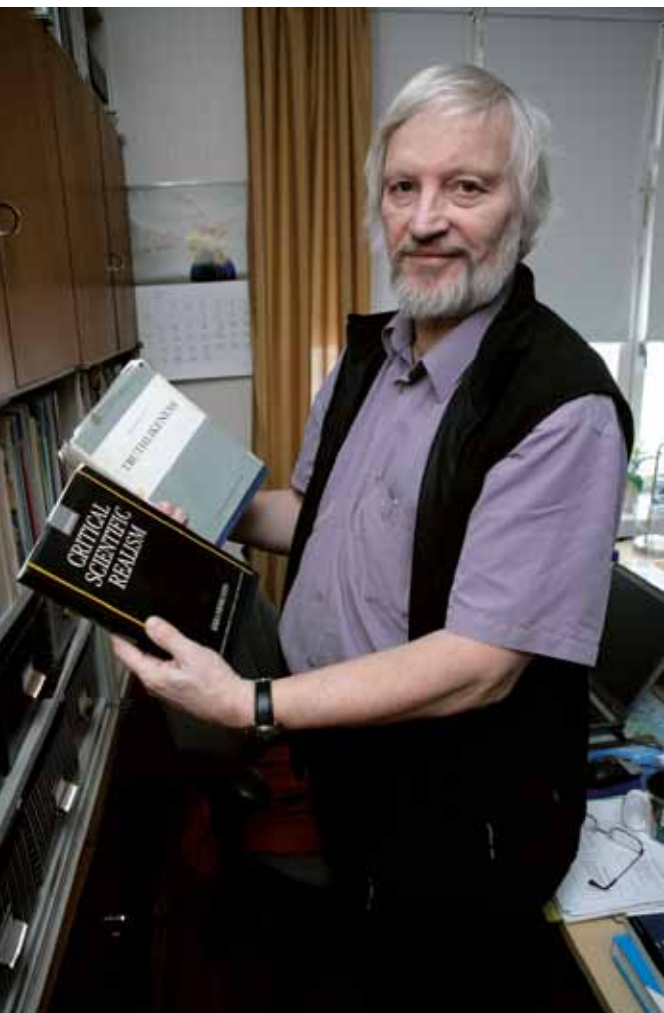
Varsinainen aarre Niiniluodon lapsuuskirjojen joukossa on viereisestä hyllyköstä löytyvä Helmi

Krohnin *Hipsuvarvas ja Nököhammas* -kirjasarja, joka onkin ensimmäisiä kirjoja, joita jo alle kouluikäisenä lukemaan oppinut Ilkka innostuneena luki. Myös Gösta Knutsonin *Pekka Töpöhäntä*-sarjalla on paikkansa lapsuusmuistojen kokoelmassa.

Viereisessä makuuhuoneessa, jonne sainme ohimennen valokuvaaja Kari Timosen

Ilkka Niiniluodon lapsuuden suosikkikirja oli *Hipsuvarvas autiolla saarella*.

Totuudenkaltaisuutta ja Kriittistä tieteellistä realismia. Niiniluodon kansainvälisesti tunnetuimpia teoksia.

kanssa kurkistaa, on myös liukuovien takana kirjava joukko kaunokirjallisuutta, runoja, dekkareita, uskontoa, sosiologiaa, psykologiaa ja matematiikkaakin.

Totuudenkaltaisuudesta

Filosofi Niiniluodon kodin tärkein tila on luonnollisesti hänen työhuoneensa, jossa on loogikkaa ja matematiikan filosofiaa. Yhden hyllyn täyttää Niiniluodon oma julkaisutuotanto ja

otamme hetkeksi tarkasteltavaksi ainakin laajuutensa puolesta pääteokselta näyttävän monografian *Truthlikeness* (Synthese Library, D. Reidel 1987). Toisena esimerkkinä kirjoittajansa kiinnostuksen kohteista ja tieteellisestä maailmankuvasta voi mainita Oxford University Pressin julkaiseman *Critical Scientific Realism* (1999).

Loogista positivismia ja empirismää edustanut Wienin piiri on ollut suomalaisille filosofeille ja erityisesti Eino Kailalle merkittävä tutkijayhteisö ja koulukunta ja Ilkka Niiniluoto ja Heikki J. Koskinen (toim.) ovat vuonna 2002 julkaisseet sitä esittelevän monografian. Toki jo edesmenneiden suomalaistenkin filosofien tuotanto on hyvin työhuoneen kokoelmassa edustettuna, esimerkkinä vaikkapa juuri Wienin piiriin kuuluneen Eino Kailan *Reality and Experience*.

Työpöytänsä ääressä Niiniluoto on viettänyt lukemattomia tunteja lukien, pohtien ja kirjoittaen ja mikäli hän haluaa silmiään lepuuttaa ja ajatuksilleen lepohetken, aukeaa vasemmalle katsoessa rauhallinen näkymä Topeliuspuistoon.

Työhuoneen vieressä on eräänlainen lukukammio, joka ei ole iso, mutta kirjahyllyjen lasiovet ja pari peiliovea avartavat tilan vaikutelmaa. Punaiset istumaan houkuttavat sohva ja nojatuoli ja tyylikäs ovaalinmuotoinen lasipöytä tekevät lukutilasta viihtyisän, joku naistenlehti voisi sanoa romanttisen, vaikka tieteen historiaa käsittelevien teosten ja Snellmanin ja eräiden muiden koottujen teosten ohella hyllyissä on ennen kaikkea metrikaupalla tieteellisten seurojen sarjajulkaisuja. Jo ammattinsakin takia Niiniluoto on lukuisten tieteellisten seurojen jäsen. Vuodesta 1970 hän ollut Philosophy of Science Association -seurassa ja kuulunut pitkään *Philosophy of Science* -julkaisun toimitusneuvostoon ja vuodesta 1976 ollut jäsenenä British Society for the Philosophy of Science -seurassa.

Tieteen historiaa ja koottuja teoksia. Kansleri viihtyi-
sässä lukukammiossaan.

Logiikkaan ja kielifilosofiaan erikoistunut filosofi Jaakko Hintikka (nykyisin 83-vuotiaana yhä professorina Bostonin yliopistossa) oli monet vuodet *Synthese*-lehden päätoimittajana ja Niiniluoto lehden toimitusneuvostossa. Lukukammion hyllyssä on luonnollisesti myös *Ajatus*-lehden vuosikerrat. Niiniluoto itse on ollut vuodesta 1980 *Acta Philosophica Fennica*n päätoimittaja.

Monista kotimaisista julkaisuhankkeista missä Niiniluoto on ollut mukana voi mainita

Gaudeamuksen kustantaman Aristoteleen filosofisten teosten kriittisen edition toimittamisen ja kääntämisen kreikasta suomeksi.

Niiniluoto ei ole bibliofiili, mutta toki hänelläkin on lapsuuskirjojen ohella kirjoja, joihin on myös tunneside. Yksi näistä on Martti Haavion toimittama *Ikuisia ajatuksia* (WSOY, 1953), jonka hän sai lukiolaisena tultuaan 1962 valtakunnallisen teinijohtajakurssin priimukseksi Kälviällä. Toinen tällainen kirja on Lontoossa 1888 painettu: John Venn, *The Logic of Chance*, jonka hän sai omistuksella Georg Henrik von Wrightiltä tultuaan nimitetyksi Helsingin yliopiston teoreettisen filosofian professoriksi vuonna 1981.

Kysymyksiä ja vastauksia

Toimitus pyysi jo ennen kotikirjastovierailua Ilkka Niiniluotoa vastaamaan joukkoon kysymyksiä, jotka toivottavasti vievät lukijan hie-
man lähemmäksi itse kirjoja ja niiden merkitystä ja kertovat jotain filosofista itsestään. Ja onhan hänellä työhuoneessaan Filosofian laitoksella vielä yksi sivukirjasto kotikirjastonsa lisäksi!

Kansalliskirjastolla on historiansa, uudella Helsingin yliopiston kirjastolla samoin. Millainen on yleispiirteissään yliopiston kanslerin kotikirjaston historia. Miten voisi kirjojen ja kirjastojen merkityksen kiteyttää filosofin näkökulmasta?

Kirjoja on tosiaan kertynyt minulle yli 60 vuoden aikana ikään kuin monia arkeologisia kerroksia. Kirjojen pois heittäminen on aina ollut minulle äärimmäisen vaikeata. Kaikkia kotikirjastoni teoksia en ole lukenut kannesta kanteen, mutta on tärkeätä, että ne ovat hyllystä löydettävissä. Olen toki myös kirjastojen aktiivinen käyttäjä. Tietäminen on kykyä etsiä informaatiota oikeista paikoista. Eino Kailan

”Tämä hyllykkö kertoo siitä mikä merkitys monografialla on filosofialle.” Niiniluotojen lapsuuskodista peräisin oleva kirjahyllykkö sisältää mm. tieteen filosofiaa.

määritelmän mukaan sivistys on sitä, että menneisyys elää meissä. Toisin kuin googlasta poimitussa irrallisessa lainauksessa, kirjaa lukies- sa voi tuntea kuulevansa kirjoittajan ääntä ja keskustelevansa hänen kanssaan. Siksi kirjastot ovat ihmiskunnan sivistyksen ydin.

Tieteellisillä kirjastoilla on hankintapolitiikkansa, painopistealueensa. Kotikirjastot karttuvat usein perinnön kautta, merkkipäivien- ja joululahjojen kautta, kirjakauppalojien kautta. Miten karttuu Niiniluodon kirjasto ja missä määrin vapaa-aikaan kuuluu tai virkamatkoilla riittää aikaa tai kiinnostusta kirjakauppoihin tai antikvariaatteihin? Minkä nimisiä kirjoja on viimeksi kotiin tuotu?

Omaa ammattikirjallisuutta aloin kerätä opiskeluaikana. Tuolloin kirjojen tilaaminen ulkomailta oli melkoisen monimutkaista, ja ostin

kirjoja matkoilta mm. Lontoon kirjakaupoista ja kongressien kirjanäyttelyistä. Nykyisin tilaaminen on helppoa verkon kautta, viimeksi hankin uutta tieteenfilosofiaa Oxford University Pressin valikoimasta. Suomessa olen tehnyt hyviä klassikkolöytöjä divareista. 1990-luvulla olin Otavan kirjallisen neuvottelukunnan jäsen ja sain kaikki heidän kauno- ja tietokirjansa, mikä tietysti räjäytti kotona käytössä olleet kirjahyllyt. Tieteellisiä aikakauslehtiä olen vuosien varrella saanut tieteellisten seurojen jäsenmaksua vastaan, ja monia tärkeitä kirjasarjoja ilmaiseksi niiden toimikuntien jäsenenä.

Helsingin yliopiston kirjaston johtaja Fredrik Wilhelm Pipping suuttui ja erosi, kun hänen suositunsa kirjojen koon mukainen järjestys korvattiin aihepiirien mukaisella järjestyksellä. Tätä ajaneesta Alexander Blomqvistista tulikin Pippingin seura-

ja. Myös kotikirjastoissa tapaa lukuisia variaatioita täydestä epäjärjestyksestä aihepiirien ja tekijöiden nimien mukaiseen järjestykseen. Jos täytyisi löytää jokin tietty teos, käykö se Niiniluodolla hetkessä?

Olohuoneessa on kirjoittajan mukaisessa aakosjärjestyksessä tieteenfilosofian osasto ja muun filosofian osasto. Nämä paikallistan mielessäni niin tarkkaan, että olen voinut puhe-
limessa kysyä vaimolta jotain niihin liittyvää täsmätietoa. Muissa hyllyissä tietokirjallisuuden ja kaunokirjallisuuden sijoittelu on summittaisempaa aiheen ja periodin mukaisesti.

Kanslerin virassa englannin ja ruotsin kielet ovat lähes päivittäisessä käytössä, mutta lukeeko teoreettisen filosofian professori Niiniluoto Hegeliä ja Heideggeriä saksaksi vai käännoksinä. Mitä muita kieliä on kotikirjastossa edustettuina? Onko jokin kieli, jonka taito olisi perin tervetullut?

Englanti on myös filosofille tärkeä työkieli. Luen kyllä saksaa, mutta minulle riittää, että Hegel ja Heidegger löytyvät alkukielillä Philosophica-kirjastosta. Meillä on erittäin vahva perinne filosofian historian tutkimuksen alalla, jonka ansiosta on huolellisesti suomennettu tärkeimpiä klassikkoja. Kansainvälisessä yhteistyössä olen usein harmitellut, että ranskan ja venäjän opinnot jäivät alkeiskurssiin.

Mitä on Ilkka Niiniluodolle matematiikka – eräs monista tavoista tutkia olevaisen rakennetta vai työkalupakki, jolla voi ratkoa esimerkiksi kvanttifysiikan, kosmologian, kallonlouhinnan, iPodien tai matematiikan itsensä luomia ongelmia? Missä määrin kotikirjastossa on tämän alan ammattikirjallisuutta vai onko kaikki jo ”verkossa” ja vanhenneko matematiikka samalla tavoin kuin esimerkiksi fysiikka ja lääketiede. Missä määrin on ”ikuisia totuuksia”, jotka jo menneiden vuosisatojen matemaatikot ovat ratkaisseet?

Matematiikka on kiehtova ja nopeasti edistyvä tieteenala, jossa aikaisemmat tutkimustulokset usein sulautuvat entistä yleisempien ja abstraktimpien teorioiden alle. Matematiikan opinnot, erityisesti todennäköisysteorian ja matemaattisen logiikan aloilla, ovat olleet minulle ensiarvoisen tärkeä tausta eksaktin filosofian harjoittajana.

Mitä Ilkka Niiniluoto lukee vapaa-aikoinaan, lomillaan, mitä on tällä hetkellä yöpöydällä. Onko kaunokirjallisuudella toivoakaan tulla luetuksi ja jos on, niin joitakin kirjailijanimiä, teoksia?

Minulla on hyvin vähän varsinaista vapaa-aikaa: lomalla ollaan maalla perheen kanssa, kalastetaan, kuntoillaan, mutta myös tehdään omaa tutkimusta. Oman alan uuden kirjallisuuden seuraaminen on jo haaste. Kaunokirjallisuutta olen kyllä aikanaan lukenut paljon, ja kotona hyllyssä on erityisesti suomalaisia ja venäläisiä mestareita. Viime syksynä osallistuin mieslukijoille suunnattuun kampanjaan keskustelemalla Munkkiniemen kirjastossa Kristina Carlsonin kanssa hänen uudesta teoksestaan *William N. Päiväkirja* (Otava, 2011).

Tieteellisen maailmankuvan omaksuneellakin on usein tutkijoita, filosofeja, kenties kirjailijoita, joita jos ei suorastaan ihaile, niin kunnioittaa ja tuntee kiitollisuutta siitä, että nämä ovat eläneet, pohtineet ja kirjoittaneet ja näin avartaneet näkemystämme ihmisenä olemisesta ja maailmasta ja eksistenssistä yleensäkin. Jos Niiniluodon kotikirjastosta nimeäisi joitakin niin keitä?

Klassikoista minulla on yllättävänkin usein aiheita palata Platonin ja Aristoteleen teksteihin, joissa hämmästyttävän oivaltavasti muotoillaan ihmisiä yli 2000 vuotta askarruttaneet filosofian peruskysymykset. Suomalaisen filosofian suurista hahmoista Eino Kaila, Georg Hen-

rik von Wright ja Jaakko Hintikka ovat minulle läheisiä ja jatkuvasti ajankohtaisia, vaikka 1958 kuollutta legendaarista Kailaa en koskaan tavannutkaan. Kailalta välittyy intohimoa tieteellisen maailmankuvan rakentamiseen, von Wrightiltä älyllistä rehellisyyttä, Hintikalta monipuolisia ajattelun loogisia välineitä. Fjodor Dostojevskin syvällisiä ihmiskuvauksia löytyy hyllyssäni 16 romaanin verran.

*Emeritusprofessori Harry Frankfurt Princetonia yliopistosta vieraili Kansalliskirjastossa 2006. Hänen suuren suosion saavuttanut pieni kirjassensa *On Bullshit*, julkaistiin suomeksi *Paskapuheesta-nimisenä (Johnny Kniga)*. Moraalifilosofiasta kiinnostunut Frankfurt pitää valehtelijaa moraalisempänä kuin paskapuhujaa, jolle puheensisältö on samantekevää sillä valehtelija sentään tunnustaa totuuden vaikka sitä vältteleekin.*

Kielen ja sen käsitteiden tulkinallisuus, selkeys tai vaikeaselkoisuus – kielestä toiselle kääntäminen mukaan lukien – lienee filosofiassa, politiikassa ja rahamaailmassa yksi suurimmista ongelmista. Miten ymmärtää ja tulla ymmärretyksi, sumuttaa ja

tulla sumutetuksi. Ihminen on pitkälti yhtä omien ajatustensa ja äidinkieliensä kanssa kuten kotikirjasto kertoo ihmisestä, joka sen on koonnut. Mitä ajatuksia haastateltavalla on kielestä ja sen ilmaisykyvystä?

Ludwig Wittgenstein, jonka aforistisia kirjoituksia on ansiokkaasti suomentanut Heikki Nyman, sanoo *Tractatus*-teoksensa (1921) lauseessa 4.116: ”Kaikki, mikä ylipäänsä voidaan ajatella, voidaan ajatella selvästi. Kaikki ilmaisutavissa oleva voidaan ilmaista selvästi.” Tämä on hyvä ohjenuora totuutta ja ymmärrystä etsiville tieteilijöille ja filosofeille, jotka haluavat vält-

tää hämäryyttä (tahontonta epäselvyyttä) tai paskapuhetta (tahallista epäselvyyttä). Myöhemmässä vaiheessa Wittgenstein näki, että

kielen avulla voidaan myös luovasti harjoittaa monenlaisia ”kielipelejä”, joihin kuuluu runoilijan kyky rakentaa mielikuvituksen ja kielen avulla vertauskuvia, merkityksiä ja mahdollisia maailmoja. □

Haastattelu ja kysymykset Esko Rahikainen

”Kaikki, mikä ylipäänsä voidaan ajatella, voidaan ajatella selvästi. Kaikki ilmaisutavissa oleva voidaan ilmaista selvästi.”

IFLA Helsingissä ja Mikkelissä

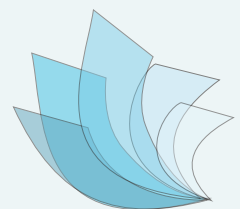
Libraries Now! – Inspiring, Surprising, Empowering on teema, jonka puitteissa kansainvälinen IFLA-konferenssi *World Library and Information Congress* kokoontuu Helsingissä 11.–17. 8.2012. Odotettavissa on mielenkiintoinen viikko yhdessä 3000–4000 kansainvälisen kirjastovieraan kanssa.

Ennakkokonferenssi *The Electronic re-evolution – News Media in the Digital Age* järjestetään Mikkelissä 7.–9.8.2012. Konferenssi kokoaa yhteen kirjastoalan asiantuntijoita ympäri maailmaa pohtimaan alan viimeisimpiä haasteita ja kehitysideoita.

Lisätietoja

<http://www.ifla2012.fi/>

<http://www.ifla2012mikkeli.com>

IFLA
2012 Helsinki

LIBRARIES NOW!
INSPIRING
SURPRISING
EMPOWERING

Sibeliuksen pianoteokset

Työ tekijäänsä kiittää. Anna Pulkkis ja Sibeliuksen opusnumeroitujen pianoteosten kolmas ja viimeinen nide.

Lisätietoja:

Anna Pulkkis, toimittaja
anna.pulkkis@helsinki.fi
puh. 050 366 9848

Jean Sibeliuksen koottujen teosten sarjassa on ilmestynyt kolmas pianoteosten nide, joka sisältää yli 40 teosta vuosilta 1914–1929. Nyt julkaistun niteen myötä kaikki Sibeliuksen opusnumeroidut pianoteokset ovat ilmestyneet kriittisinä laitoksina. Niteen on toimittanut Kansalliskirjastossa Jean Sibeliuksen kootut teokset -projektissa työskentelevä tutkija Anna Pulkkis. Kyseessä on sarjan kahdeksastoista nide.

Nide tarjoaa runsaasti uutta tietoa ja sisältää myös ennen julkaisemattomia teoksia. Aiemmin julkaistujenkin teosten nuottitekstiin on toimitustyössä tullut monia tarkennuksia ja korjauksia. Lisäksi teosten synty- ja kustannushistoriaa on selvitetty kattavasti.

Mielenkiintoisimpia tapauksia on Sibeliuksen viimeiseksi jäänyt pianoteosten kokoelma *Fünf Skizzen op. 114*. Kokoelma julkaistiin vasta säveltäjän kuoleman jälkeen, ja ensipainokseen tuli paljon virheitä. Kriittisessä laitoksessa nuottiteksti on korjattu Sibeliuksen käsikirjoitusten pohjalta vastaamaan säveltäjän alkuperäistä näkemystä.

Kaksi aiemmin julkaisematonta sävellystä liittyy vuonna 1919 valmistuneeseen teokseen *Valse lyrique op. 96a*. Sibelius kokosi Valse lyriquen varhaisversion aiemmin säveltämistään kappaleista *Syringa* ja *Granen*, mutta hylkäsi sen saman tien todeten päiväkirjalleen etteivät ”teemat sovi yhteen”. Hän palautti Granenin erilliseksi numeroksi (*Kuusi op. 75 nro 5*) ja sävelsi Valse lyriquen lopulliseen versioon uutta materiaalia Syringan seuraksi. Sekä alkuperäinen *Syringa* että *Valse lyriquen* varhaisversio julkaistaan nyt ensimmäisen kerran. Aiemmin julkaisemattomia ovat myös kappaleiden *Lied im Walde op. 114 nro 4* ja *In Mournful Mood op. 103 nro 5* varhaisversiot, joista jälkimmäinen on painettu niteeseen faksimilekuvana.

Sibeliuksen opusnumeroitujen pianoteosten kriittisen laitoksen valmistumisen johdosta järjestetään Musiikkitalossa perjantaina 11.5.2012 konsertti, jossa esiintyvät pianotaiteilijat Folke Gräsbeck ja Eero Heinonen. Konsertti toteutetaan yhteistyössä Sibelius-Seura ry:n ja Sibelius-Akatemian kanssa.

Sibeliuksen koottuja teoksia julkaisevat Kansalliskirjasto, Sibelius-Seura ry ja kustannusyhtiö Breitkopf & Härtel (Wiesbaden).

Isoäidin muistitikku

Digitaaliset muistot ovat konstikkaita. Isoisän olkihattua saattoi hypistellä käsissään, mutta isoäidin muistitikku tarvitsee lisäksi sopivan tietokoneen ja sopivia ohjelmistoja. Vanhojen tietokoneiden ja niiden sisältöjen pelastaminen on kasvava harrastus. Samaten se on yhä tärkeämpi osa arkistotyötä tilanteissa, joissa esimerkiksi merkittävän kirjailijan arkistoaineistoja luovutetaan säilöön.

”Kannattaa yhdistellä erilaisia tallennustapoja – tietokoneen kovalevy, ulkoinen kovalevy, muistitikku, verkkopalvelut.”

The *New York Times* kertoi jokin aika sitten, millainen vaiva oli nähty Salman Rushdien neljään ikivanhaan Apple-tietokoneeseen kätkeytyneiden luonnosten ja muistiinpanojen esiin kaivelemiseksi. Etenkin työllisti se kone, jolle oli kaatunut pullollinen kolajuomaa.

Salman Rushdie voi ehkä luottaa siihen, että joku näkee vaivan, mutta Salme-tädin digitaalisten valokuva-albumien kohdalla perikunnan viitseliäisyys saattaa loppua kesken. Kotonakin kannattaa pohtia sitä, miten perheen ja suvun arvokkaat muistot saadaan siirrettyä lapsille, lapsenlapsille ja kauemmaksikin.

Digitaalisen säilymisen uhat

Tietotekniikka on verraten monimutkaista, ja siksi moni asia voi mennä vikaan käyttämissämme laitteissa ja ohjelmistoissa. Mutta myös täysin kunnossa oleva mutta vanhanaikainen tekniikka hankaloittaa elämää suuresti. Vanha lerppe (eli 5 ¼ tuuman taipuisa magneettilevyke) saattaisi olla täysin käyttökunnossa, mutta milläs sitä käytät? Sopivan lerppeuaseman löytäminen on varsin vaikeaa. Vanheneminen on myös tiedostomuotojen (PDF, JPG, MP3 jne.) ongelma: vaikka lerpun saisikin luettua, vuosia sitten luodun dokumentin avaaminen nykyvälinein ei suinkaan välttämättä onnistu.

Suurimman uhan säilymiselle muodostavat ihmiset. Ihmiset ne unohtavat pitää huolta

sisällöistä ja teknologiasta, ja ihmiset päästävät arkistot epäjärjestykseen. Ihmiset myös heittävät asioita roskeen – vahingossa, lyhytnäköisyytään tai joskus jopa pahasta tahdostaan. Säilyttämisessä onkin tärkeää, ettei mikään arvokas tieto ole yhden laitteen, yhden yrityksen, yhden teknologian tai yhden ihmisen varassa.

Käytä, kopioi, jakele

Käyttö on aineiston säilymisen ensimmäinen tae. Käytössä näet huomaa välittömästi, jos dokumentteja uhkaa jokin säilymisen vaarantava tekijä – jos alkaa ilmetä virhetilanteita, tai jos uusi tietokone tai uudet ohjelmat eivät oikein suostu avaamaan niitä.

Useiden kopioiden pitäminen dokumenteista ei nykyään ole vaikeaa eikä kallistakaan. Ikävä kyllä kopioiden tekeminen tahtoo usein unohtua; kirjastoissakin koetetaan tuon tuosta auttaa epätoivoisia gradun tai väitöskirjan tekijöitä, joilta on työn ainut kappale karannut bittien taivaaseen. Kannattaa yhdistellä erilaisia tallennustapoja – tietokoneen kovalevy, ulkoinen kovalevy, muistitikku, verkkopalvelut.

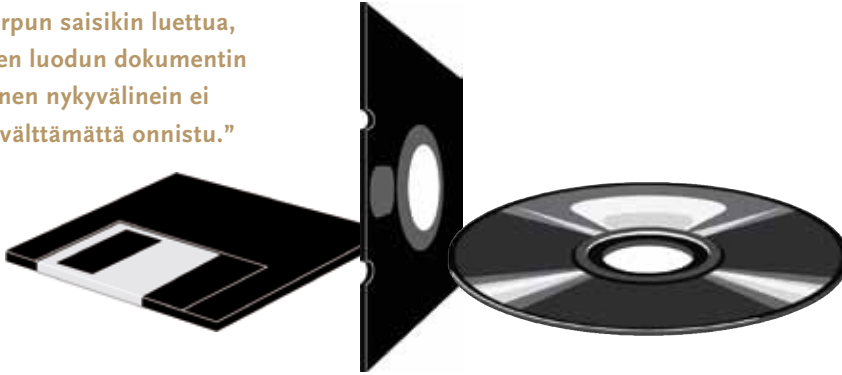
Aineistojen jakaminen ystävien ja sukulaisen kesken on mukavaa ja samalla hyödyllistä: niin syntyy enemmän kopioita ja enemmän käyttöä. Jakeleminen on viisasta sitäkin ajatellen, mitä tapahtuu, kun oma otteemme hiirestä kirpoo viimeisen kerran. Jälkeenjääville saattaa olla hyvin vaikea päästä käsiksi tallennuspaik-

Monet yleiset kirjastot tarjoavat asiakkaille välineitä, joilla voi digitoida valokuvia sekä diakuvia ja negatiiveja.

”Vaikka lerpun saisikin luettua, vuosia sitten luodun dokumentin avaaminen nykyvälinein ei suinkaan välttämättä onnistu.”

koihimme, ellemme ole muistaneet erityisesti huolehtia asiasta.

Tekstien ja kuvien tulostaminen on varteenotettava tapa varmistaa, että tieto säilyy kaikissa elämän melskeissä. Markkinoilla on myös erilaisia palveluja, joissa voi helposti tuottaa kunnan kovakantaisia kirjoja niin kuvista kuin teksteistäkin. Ainakin vielä tuntuu, että käsinkosketeltava kirja on, jos ei muuten niin tunnearvoltaan, digitaalisia vastineitaan parempi. Äänen ja videon suhteen tilanne on hieman toinen. Nykyaikaiset digitaaliset tallennusvälineet ovat niiden suhteen paras valinta.

Älä heitä pois

Tällä neuvolla emme tarkoita, että jokainen kännykällä omasta nenästä otettu kuva pitäisi säilyttää. Päinvastoin: tomera mutta harkitseva pois heittäminen on suureksi avuksi, kun täytyy pitää yllä järjestystä. Mutta usein arvokasta tietoa heitetään pois tarkemmin ajattelematta. Yksi paha tapa on heittää pois hyvälaatuinen, alkuperäinen tiedosto ja säilyttää vain pienennetty ja eri tavoin käsitelty versio. Alkuperäinen on aina alkuperäinen myös digimaailmassa, ja laadukas originaali säilyttämisen arvoinen. Tietokoneiden muisti on edullista ja halpenee ajan myötä, sen suhteen ei siis kannata nuukailla.

Toinen tapa heittää pois on tuhota aineistoa vahingossa. Kannattaa tarkistaa toisenkin

kerran, että käytöstä poistuvan tietokoneen kovalevyltä on todellakin siirretty kaikki muualle talteen.

Sähköposti ja sen liitetiedostot ovat säilyttämiselle mittava haaste, jonka kanssa painiskelevat etenkin organisaatiot, joissa säilyttäminen on lakisääteistä tai muuten tärkeää. Postien poisheitäminen ei enää ole tarpeen, koska tallennustilaa kyllä riittää. Varmuuskopiointiin kannattaa kyllä kiinnittää huomiota. Esimerkiksi Googlen sähköpostit on verraten helppo saada kopioitumaan myös omalle tietokoneelle.

Käytä taattua teknologiaa

Tämä neuvo pätee kaikilla tasoilla: laitteissa, ohjelmistoissa ja dokumenteissa. Eksoottiset välineet ovat alttiita ongelmille: pätevää korjaajaa ei aina löydy, ja vähän käytetty teknologia saattaa olla huonosti tuettua ja ylläpidettyä.

Eräät ohjelmistot käyttävät tiedostojen tallentamiseen niille erityistä formaattia. Esimerkiksi *Photo-Paint* -kuvankäsittelyohjelmisto tallentaa kuvat automaattisesti omaan CPT-muotoonsa. Niin kauan kuin ohjelmisto on käytettävissä, on kaikki hyvin, mutta entä vuosien kuluttua? On hyvä varmistaa, että käytössä on mahdollisimman yleisesti käytetyssä muodossa oleva versio – valokuvien tapauksessa esim. TIFF- tai JPEG-versio.

Myös käytettävien laitteiden ja tallennusvälineiden tulisi olla mahdollisimman tavanomai-

sia ja yleisessä käytössä. Se, mikä tänään on tavanomainen tapa tallentaa tietoa, saattaa jo muutaman vuoden päästä olla uttamattoman vanhentunut. Voimme olla varmoja, että muistitikut aikanaan ovat yhtä lailla museotavaraa kuin takavuosien lerput ja korput. Jos on käyttänyt CD-levyjä tallennukseen, kannattaa siirtää niiden sisältö muualle, ennen kuin luopuu viimeisestä tietokoneestaan, jossa on CD-asema.

Järjestä ja kuvaile

Muistojen ja asiapapereiden pitäminen järjestyksessä ei aina innosta. Moni kirjaston- ja arkistonhoitajakin, joilta ei ainakaan ammattitaitoa puutu, metsästää tuskastuneena veroilmoituksen teossa tarpeellisia kuitteja ja aikoo järjestää valokuvansa tuota pikaa.

Tietotekniikka on tässä suhteessa suureksi avuksi. Monet ohjelmistot ja verkkopalvelut, esimerkiksi kuvien hallintaan tarkoitettut *iPhoto*, *Zoner Photo Studio*, *Flickr* ja *Picasa*, sisältävät paljon ominaisuuksia, jotka helpottavat sisällön hallintaa. Nykyaikaiset välineet tallentavat kuvatesa automaattisesti dokumenttien luomisaian, joskus sijainninkin, ja ohjelmistot osaavat tunnistaa kasvoja. Eri asia on, kuinka hyvin kaikki nämä tiedot siirtyvät järjestelmästä toiseen.

Digitaalisessa on tulevaisuus

Digitaalinen maailma saattaa joskus epäilyttää, mutta eivätpä vanhan hyvän ajan keinotkaan aina ole hyviä. Hapan paperi murenee käsiin, 1970-luvun valokuvat muuttavat muistomme – jos mahdollista – vieläkin ruskeammiksi, ja

erilaiset magneettinauhut alkavat olla elinkaarensa päässä. Edes CD-levyille, etenkin kotona poltetuille, ei voida luvata kovin monen vuoden säilyvyyttä.

Monet yleiset kirjastot tarjoavat asiakkaille välineitä, joilla voi digitoida valokuvia sekä diakuvia ja negatiiveja, C-kasetteja ja videonauhoja. Kotiskannerit eivät ehkä yllä ammattimaiseen laatuun, mutta kohtuullisia tuloksia saa niilläkin aikaan. Digitaalisuus mahdollistaa helposti sen tärkeimmän, jolla säilymistä voi edistää: käytä, kopioi, jakele. □

Kirjoittaja on Kansalliskirjaston tietojärjestelmäpäällikkö.

Facebook-muistot talteen

Facebookin sisältöjä on helppo saada itselleen talteen. Käyttäjätilin asetuksissa on kohta "lataa Facebook-tietosi", josta neuvotaan eteenpäin. Talteen saa toki vain itse luomaansa materiaalia.

”Siniristolippumme, sulle käsin vannomme, sydämin: Sinun puolestas elää ja kuolla on halumme korkehin!” Koskenniemen ja Kilpisen Lippulaulua on laulettu lukemattomissa lipunnostoissa.

Säveltäjä, professori ja akateemikko Yrjö Kilpinen

ELÄMÄNKAAREN JA TUOTANNON ÄÄRIVIIVOJA

Joskus viime vuosisadan puolivälin maisa kirjoitti nimimerkki Olli alias Väinö Nuorteva omanlaisensa aforismin, sunnilleen näin: ”Laitetta, joka tekee kaiken itsestään, kutsutaan automaattiksi. Ihminen, joka puhuu itsestään, on siis puheautomaatti.” Tämä johdanto kai sitten menee automaattisen kirjoituksen puolelle. On paikallaan, että lukija tietää, millainen ihminen tämän kirjoitti. Olen koulutukseltani kapellimestari, kahdeksatta vuotta eläkkeellä Sibelius-Akatemian lehtorinvirasta. Tärkeä osa työtäni on ollut ja on edelleenkin auttaa laulajia hahmottamaan vierailla kielillä esitettävän ohjelmiston tekstien olennaiset ajatukset ja tunnelmat ja käyttämään niitä luovan ja elävän tulkinnan pohjana.

Nuoruuteni aikana en ollut kovin lähellä Kilpisen musiikkia. Toki tunsin Lippulaulun, niin kuin tuohon aikaan käytännössä jokainen suomalainen, toki olin säestellyt joitakin hänen

liedejään, mutta minkäänlaista kokonaiskuvaa säveltäjänä en ollut hänestä muodostanut. Kun muutama vuosi sitten sain valmiiksi sujuvat, ajatustarkat ei-laulettavat suomennokset Sibeliuksen muuhun kuin suomenkieleen säveltämiin yksinlauluihin, joita on hiukan alle 100, (vrt. www.siba.fi/laura), päätin seuraavaksi tarttua Kilpisen vastaavaan tuotantoon. Siinä vaiheessa alkoi yhteistyöni Kansalliskirjaston kanssa. Hätkähdin todettuani, että Kilpisen hämmästyttävän laajasta lied-tuotannosta melkein puolet oli vielä julkaisematta. Oli pakko tehdä jotakin. Sain koottua pienen työryhmän, rahoitusta Suomen Kulttuurirahastolta, tukea Yrjö Kilpinen -seuralta ja korvaamatonta apua kollegoilta sekä musiikin alalla että Kansalliskirjastossa. Työ on nyt käynnissä ja muutaman vuoden kuluessa ilmestyy noin 350 Kilpisen lieddiä ja muutama kuorolaulu Sulasolin kustannuksella.

Arktinen puritaani – kurkistuksia Yrjö Kilpisen liedien maailmaan

Arktinen puritaani – siinä kuvaus, joka selkeästi pelkistää olennaisimman Kilpisen tavasta hahmottaa ja luoda musiikkia. Sen on keksinyt Seppo Nummi, Kilpisen työtoveri ja ystävä ja tietävästi ainoa sävellysoppilas, joka näin taitavasti luonnehtii säveltäjän tuotannon peruslinjoja. Arktinen on yleisellä tasolla ymmärrettävissä säveltäjän tiettyinä karuutena, yksinkertaisuutena, pelkistyneisyytenä ja tietenkin myös viittauksena hänen suosituihin Tunturilauluihinsa. Puritaanisuus taas tarkoittaa henkisemmällä tasolla samanlaista pelkistämistä, kaiken epäolennaisen karsimista.

Yrjö Kilpinen (4.2.1892 – 2.3.1959) oli maineensa kukkuloilla 1930-luvulla. Hänen liedejään laulettiin paitsi Suomessa myös eri puolilla Eurooppaa; eniten Saksassa ja Englannissa. Saksalaisella kielialueella opiskellut Kilpinen oli omaksunut saksankielen ja saanut myös kosketuksen germaaniseen kulttuuriin, varsinkin saksankieliseen lied-musiikkiin, jonka perinteen jatkajana häntä yleisesti pidetään. Suomi ja ruotsi olivat hänelle tuttuja jo lapsuudesta lähtien, ja näihin kolmeen kieleen hän sävelsi laajan liedtuotantoonsa, peräti 803 kappaletta kaikkiaan 61 eri runoilijan teksteihin. Suuri saksalainen *Das deutsche Lied* -teos mainitsee luettelossaan vain viisi nimeä todella suurina liedsäveltäjinä, nimittäin Franz Schubertin (1797–1828), Robert Schumannin (1810–1856), Johannes

Brahmsin (1833– 1897), Hugo Wolfin (1860–1903) ja Yrjö Kilpisen (1892–1959).

Kansalliskirjastossa toukokuun alkupuolelle asti esillä olevan Yrjö Kilpinen-näyttelyn perustana on planssien tarjoama sarja kurkistuksia Kilpisen ja hänen liediensä maailmaan. Materiaalin laajuuden vuoksi ei minkäänlainen täydellisyys ole mahdollista. Vitriineissä on valikoima konserttiohjelmia, käsikirjoituksia luonnoksina ja valmiimpina, painettuja nuotteja, lähteenä käytettyjä runokokoelmia, Kilpisestä kirjoitettuja kirjoja ja hänen musiikkiaan käsitteleviä lehtileikkeitä.

Kosketusnäytöstä avautuu kuultavaksi Kilpisen puhe Sibeliuksen hautausmaaisissa ja valikoima liedien levytyksiä. Tietokoneelle avautuu Sibelius-Akatemian LAURA-tietokannasta (www.siba.fi/laura) hänen saksan-, ruotsin- ja englanninkielisten laulujensa tekstejä suorasanaisine käännöksineen. Vapaasti saatavilla 6. kerroksessa löytyy mm. selailukappaleita uusista nuoteista ja Tarja Taurulan toimittamasta teosluettelosta sekä Suomalaisen lauluakatemian neuvokit suomalaisten säveltäjien suomen- ja ruotsinkielisten liedien ääntämisestä ja tekstien sisällöistä näitä kieliä taitamattomille.

Ennen näyttelyn avautumista järjestettiin Kansalliskirjaston auditoriossa seminaari aiheesta *Yrjö Kilpinen – saksalaisen liedperinteen jatkaja*. Seminaari oli suunnattu pääsääntöisesti ammattimuusikoille; puheenjohtaja Gustav Djupsjöbacka ja alustajat Jaakko Kortekangas ja Ilmo Ranta ovat kaikki rautaisia liedin ammattilaisia.

Yrjö Kilpinen Grindelwaldin alppimaisemassa.

Näyttely puolestaan on suunnattu kaikille laulumusiikista kiinnostuneille.

Yrjö Kilpisen laajasta liedtuotannosta uinuu noin 350 laulua vielä toistaiseksi ruusu-
senunta Kansalliskirjaston uumenissa. Kulttuurirahaston tuella valmistee niiden julkaisua säveltäjän nimikkoseuran piiristä kasvanut työryhmä Erkki Pullinen, Kristian Attila ja Ilkka Vallinoja. Ensimmäinen vihko, joka sisältää Erik Blombergin runoihin sävelletyt opusnumerottomat liedit, on selailtavissa näyttelyssä Rotundan 6. kerroksessa. Koko projekti valmistuu parin vuoden kuluessa ja ilmestyy Sulasolin kustannuksella.

Kilpisen tapa lähestyä säveltämiensä runojen ydintä on tarkempaa, käytössä olevan kielen rytmisiä ja karkosuhteita kunnioittavampaa kuin useimmilla kollegoillaan. Erityisen tärkeää hänelle oli avata kuulijalle portit runoilijan alkuperäiseen maailmaan. Koska hän kirjoittaa varsin yksinkertaista ”satsia”, on laulajan ja pianistin vastuu suuri: ilman massiivisten, joskus ulkokohtaisten päälleliimattujen tehokeinojen

tukea on esittäjien löydettävä olennaiset tulkinnalliset asiat, joiden varassa musiikki elää ja tavoittaa kuulijansa. Kilpinen on itse perustellut tyyliinsä karuutta toteamalla, että ”musiikin elementeistä ensimmäisenä haalistuu väri.” Niinpä uiskentelu kolorististen sointujen alati vaihtuvien vivahteiden maailmassa ei ole hänen juttunsa.

Esimerkkinä olkoon laulu hänen myöhäistuotannostaan. Suuren *Kanteletar-sarjan* hän tahtoi varustaa pyöreällä opusnumerolla 100. Sen jälkeen syntyi kuitenkin vielä mm. sarja *Hochgebirgswinter* (Talvi korkealla vuoristossa) op. 99. Sen toinen laulu olkoon esimerkkinä Kilpisen tyylistä; teksti puolestaan kuvannee vanhenevan säveltäjän tunteja viimeisellä taipaleellaan.

Laulajan melodia pitäytyy selkeästi tonaalisisissa ympyröissä, mutta piano-osuus irroittaa kuulokuvan aivan toiselle tasolle. Koko klavii-tuuri on käytössä. Sitkeän, matalan cis-urkupisteen yllä vaeltaa kirpeä dissonanssi ankaran kro-maattisesti. Sitten liikahtavat ensin ensin oikea, sitten molemmat kädet trioliaaltoina kohti korkeutta. Alun kuvio toistuu kolmanteen säkeis-

Grindelwald
(Hermann Hesse)

Yrjö Kilpinen, Op. 99 Nr. 2

Ruhevoll
Andante ♩ = ca 54

Gesang
Schon man-cho se-li-ge Nacht hat ü-ber mir ge-blaut, doch

Klavier
staccato pp

Bewegter
Poco più moto ♩ = ca 104

so wie heut' hab' ich die Ster-ne nie ge-schaut. Die Ber-ge ste-hen

steil mit schrof-fer Stirn, ein lei-ses Leuch-ten geht von

cresc.

21971

Grindelwald

Schon manche selige Nacht hat über mir geblaut,
doch so wie heut' hab' ich die Sterne nie geschaut.
Die Berge stehen steil mit schroffer Stirn,
ein leises Leuchten geht von Firm zu Firm.

Darüber ausgedehnt träumt wunderbar
der nahe Himmel rein und sternenklar.
Mit mächtigen Lichtern, schweigsam, reich und mild
reihet in seligem Reigen Bild an Bild.

Ein großer Friede wacht ob ihrem Kranz
und füllt die Seele mir mit kühlem Glanz.
So daß vom Leben, das weitabwärts treibt,
mir nur ein halbvergessenes Gestern bleibt.

Grindelwald¹

Jo monta autuasta yötä on sinertänyt ylläni,
mutta sellaisina kuin tänään en ole koskaan tähtiä nähnyt.
Vuoret kohoavat jyrkkinä rosoisin otsin,
himmeä hohde vaeltaa jäätiköltä toiselle.

Kaiken yllä kaareutuen taivas lähellämme uneksuu
ihmeellisiä uniaan puhtaana ja täynnä kirkkaita tähtiä.
Mahtavissa valoissa, vaiteliaina, runsaina ja lempeinä
liittyvät kuvat toisiinsa kuin autuassa tanssissa.

Täydellinen rauha valvoo niiden piirin yllä
ja täyttää sielun kuulaalla hohteella.
Niin, että elämästä, joka kaukana alhaalla kulkee kulkuaan,
jää minulle vain melkein jo unohtunut eilinen.

Suom. Erkki Pullinen 2011

¹ Grindelwald sijaitsee Sveitsin koillisilla vuorilla.
Hermann Hesse löysi sen jo vuonna 1902, ja vieraili siellä ahkerasti.

töön tultaessa, mutta lientyy matkallaan mollikolmisointujen jonoksi, joka lauluäänen jo vaiettua kirkastuu duuriksi.

Coda

Gustav Djupsjöbacka toteaa Yrjö Kilpisen maineen olleen lakipisteessään 1930-luvun Saksassa, ja hänen suosituimpien liedensä saavuttaneen Suomessa liki kansanlauluun verrattavan aseman. Tällä hetkellä tilanne on olennaisesti huonontunut. Kaiken lied-musiikin suosio riippumatta säveltäjästä on pudonnut lähes olemattomiin; varsinaiset lied-illat, laulajan ja pianistin yhdessä järjestämät konsertit ovat yleensäkin valitettavan harvinaisia. Ja mitä itse Kilpiseen tulee, ei menestys 1930-luvun Saksassa ole poliittisesti arvioiden hyvää mainosta sodanjälkeisessä maailmassa. – Näin siitä huolimatta, että hän saavutti saksankielisellä kulttuurialueella vankan jalansijan jo ennenkuin se poliittinen järjestelmä, jonka ihannoinnista häntä kritisoidaan, oli päässyt valtaan.

Yrjö Kilpinen halusi antaa panoksensa laulumusiikin hyväksi muullakin tavalla kuin tuotteliaana lied-säveltäjänä. Hänen aloitteenaan perustettiin Helsingissä vuonna 1948 seura nimeltä ”Yksinlaulun ystävät” ja hän toimi sen itseoikeutettuna puheenjohtajana kuolemaansa saakka. Sen jälkeen toiminta on jatkunut Yrjö Kilpinen -seuran nimellä, www.yrjokilpinen.com. Puheenjohtajana toimii Olli Perolahti, varapuheenjohtajana Gustav Djupsjöbacka ja sihteerinä Erkki Pullinen. Tämän vuoden painopiste on Kilpisen 120-vuotissyntymäpäivän juhlinta tämän näyttelyn ja varsinaisen syntymäpäivän tilaisuuksien järjestämisessä 4.2.2012. – Ensimmäinen Kilpiselle omistettu seura perustettiin Lontoossa jo 1934 ja YK Society of North America 1999. Kumpikaan näistä ei jaksanut kestää sukupolvenvaihoksen paineita.

Seppo Nummi analysoi Kilpisen henkilökuva: ”Avaimen tämän komplisoidun ihmisen ymmärtämiseen antoivat aivan ulkonaiset seikat. Ristiriita toisaalta jäyhän päällikköhahmon ja toisaalta mestarin puhettavan välillä oli ilmeinen. Yrjö Kilpisen puhe oli hyvin nopeaa, hermostunutta, impulsiivista. Hänen katseensa oli äärimmäisen valpas, ääni varsin korkea, tekisi mieli sanoa kimakkakin. (Tätä ääntä hän käytti laulamalla aiheitaan säveltäessään, ja joidenkin mielestä tämä oman instrumentin aktiivinen käyttö saattoi liikaakin vaikuttaa hänen sävellajivalintoihinsa. Tavallaan tulee mieleen Gershwin, jonka kerrotaan säveltäneen pääasiassa pianonsa avulla ja aina F-duuriin; tarpeelliset transpoitoinnit teki sitten joku muu hänen puolestaan). – Kilpisen vilkasta, sähkövää keskustelua säestivät arktisten käsien herkat liikkeet Keskustelun aihepiiri oli rajoittamaton: teologiasta musiikkiin, musiikista lääketieteeseen, oli ehkä tavallisin kiertokulku. Ja jokaista käännettä höysti joku hienolla psykologisella silmällä nähty henkilökohtainen muisto elämän varrella: Yrjö Kilpisen ystäväpiiriin kuului suuruuksia monista Euroopan maista ja vielä useimmilta aloilta. Käsittämättömän nuorekas oli mestarin assosiaatioiden lento viimeisiin aikoihin saakka, oikukkaan poimuileva kuin niiden lukemattomien sikareiden savu, joka on kohonnut tämän historiallisen huoneen kattoa kohti. Loppuun saakka hän säilytti naivin kykynsä innostua, nähdä asiat terveen mustavalkoisina, kuten hän sen itse määritteli. Mustavalkoisuus oli hänelle eräs periaate sävellystyön pohjanakin. ’Musiikin elementeistä haalistuu ensimmäisenä väri’, oli hänellä tapana sanoa.” □

Yrjö Kilpinen -näyttely on auki Kansalliskirjaston Rotundassa 9.5. asti. Lokakuun alkupuolella se avautuu uudelleen Turun Sibelius-museossa, jossa se on nähtävillä loppiaiseen 2013 asti.

Sirpa Kähkönen sai Kansalliskirjaston ensimmäisen Kiitos asiakkaalle -tunnustuspalkinnon.

Kirjailija Sirpa Kähkönen

Mitkä asiat kirjastorakennuksesta ovat erityisesti jääneet mieleesi?

Kansalliskirjasto jakoi joulukuussa 2011 tunnustuspalkinnon kiitokseksi hyvälle asiakkaalle. Ensimmäisenä palkinnon sai kirjailija Sirpa Kähkönen. Kiitos asiakkaalle -tunnustuspalkinto on taiteilija Markku Pääkkösen lasiteos, jota kukin palkittu saa pitää halussaan vuoden kunnes se luovutetaan seuraavalle palkinnonsaajalle. Vuonna 1964 Kuopiossa syntynyt Sirpa Kähkönen on palkittu tieto- ja kaunokirjailija, toimittaja ja suomentaja. Hänen tuorein teoksensa on Otavan 2010 julkaisema tietokirja ”Vihan ja rakauden liekit – Kohtalona 1930-luvun Suomi”.

Onneksi olkoon palkinnosta, kirjailija Sirpa Kähkönen. Kerro ensimmäisistä ajoistasi Helsingin yliopistossa ja kohtaamisestasi Kansalliskirjaston kanssa.

Opiskelin kirjallisuustiedettä ja historiaa ja tulin näiden oppiaineiden kautta jo varhain Kansalliskirjaston, silloisen Helsingin yliopiston kirjaston asiakkaaksi. Työskentelin 1980-luvulla Ruotsin valan aikaisen kirjallisuuden kartoitusprojektissa sekä yliopiston historiaprojektissa.

Paljon aikaa vietettiin ystäväjoukolla tiililattiaisessa, holvikattoisessa kirjaston kahvilassa. Sen tunnelmaa moni kaipaa yhä kovasti. Koko Engelin kirjaston harmonia ja eleganssi painui nuoren opiskelijan mieleen lähtemättömästi ja Rotunda-lisäosan viehkeä ja huikean kepeä pariisilaishenkinen arkkitehtuuri jaksaa ihastuttaa vuosikymmenestä toiseen. Rotundan ulkoseinän veistoskuvat ovat jopa päässeet yhteen varhaiseen kaunokirjalliseen tekstiini. On aina yhtä hyvä tulla kirjaston pieneen, intiimiin vestibyyliin; sen laualattiat ovat myyttisen kuluneet ja naulakkotilat kodikkaat. Siitä voi jatkaa ystävälistien vahtimestarien ohi ovelle, jonka takana avautuu harmoninen kirjastotila, todellinen *otium sapientis*.

Olet kertonut löytäneesi tai tilanneesi monia aarteita kirjastosta. Kerro jokin esimerkki tärkeästä löydöstä, jossa Kansalliskirjasto on auttanut sinua.

Erityisen tärkeää viime vuosina minulle on ollut kirjaston laaja sanomalehtikokoelma, jonka avulla olen päässyt kiinni menneeseen elämään päivittäisellä tasolla. *Fennica*- ja *Slavica*-kokoelmien aineistot ja

erityisesti Neuvosto-Karjala-kokoelma, ovat olleet minulle erittäin tärkeitä. Myös kaukopalvelua olen käyttänyt ja sen kautta saamani ulkomaiset teokset ovat antaneet aivan keskeisiä impulsseja joihinkin tutkimiini henkilöihin, esimerkiksi Mary Moorhouseen. *Vihan ja rakkauden liekit* -kirjassani on yhtenä keskeisenä henkilönä Mary Moorhouse, myöhemmin Mary Pekkala, joka oli rikkaan uusiseelantilais-brittiläisen suvun perillinen ja aktiivinen kommunisti, joka käytti suurta omaisuuttaan suomalaisten poliittisten vanhojen ja näiden omaisten auttamiseen. Hänen elämänsä ja kohtaloaan oli aiemmin sivuttu

sekä Jörn Donnerin Diktonius-elämäkerrassa että Erkki Tuomiojan *Häivähdys punaista* -kirjassa.

Mary Moorhousen vaiheita ei ollut kokonaisuutena kuvattu. Etsin hänestä tietoa ja pääsin hänen varhaisvaiheittensa jäljille sekä hänen synnyinpaikkansa (Oxon Hoath) että sukunimensä perusteella. Sain tiedonhakujeni perusteella selville, että hänen veljensä vaimo Linda Rhodes Moorhouse oli kirjoittanut kirjan edesmenneestä miehestään, Maryn veljestä William Rhodes Moorhousesta ja koko tuosta sukupiiristä. Kansalliskirjasto tilasi minulle teoksen British Librarystä ja kun sain tiedon sen saapumisesta, menin hakemaan sitä samanlaisen onnen vallassa kuin vastarakastunut. Oli jännittävää saada kirja käteensä, ja heti kun avasin sen, tiesin, että en ollut tilannut sitä turhaan. Sain kirjasta paljon hyödyllistä tietoa, jota käytin *Vihan ja rakkauden liekeissä*. Aion kirjoittaa Mary Moorhousesta vielä lisää.

Kuinka suurta roolia Kansalliskirjasto näyttelee kirjailijan, kääntäjän ja toimittajan töissäsi?

Ilman Kansalliskirjastoa en voisi tehdä työtäni.

Mikä on tällä hetkellä tärkein työsi ja onko Kansalliskirjasto siinä mukana?

Tällä hetkellä kirjoitan loppuun uusinta romaaniani, joka ilmestyy syksyllä 2012. Sen tapahtumat sijoittuvat vuoteen 1943 ja Kansalliskirjaston kautta olen hankkinut sen taustatyöhön runsaasti materiaalia: tutkimuskirjallisuutta ja sanomalehtiä. Luin muun muassa valtavia sidottuja saksalaisten sanomalehtien vuosikertoja, joita ystävällinen henkilökunta karräsi minulle varastoista.

Miten haluaisit neuvoa ihmisiä käyttämään kirjastoa?

Kirjastoon pitää suhtautua niin kuin tutkimusmatkailija salaperäiseen maahan: rakkaudella, tarkkaavaisuudella, uteliaisuudella ja intohimolla.

Mitä terveisiä haluaisit lähettää kirjaston henkilökunnalle?

Haluan kiittää Kansalliskirjaston suurenmoista ja omistautuvaa henkilökuntaa vuosikymmenien aikana saamastani opastuksesta, palvelusta ja neuvonnasta. Jo nuorena kirjailijanalkuna sain hienon opin siitä, mitä asiantunteva ja työtään rakastava kirjastonhoitaja voi tehdä asiakkaan eteen: legendaarinen Pekka Kiukkonen vastasi kysymykseeni ja lisäsi siten: "Tunnetko Neuvosto-Karjala-kokoelman?" Sen jälkeen hän itse johdatti minut luettelokorttien äärelle. Tämä kertoo kaiken olennaisen kirjastonhoitajan työstä: täytyy osata paitsi vastata, myös ja aivan erityisesti kysyä. □

Haastattelijana Kirsi Aho

Painettu saamenkieli ja sen alkuseikkailuja Suomenmaassa

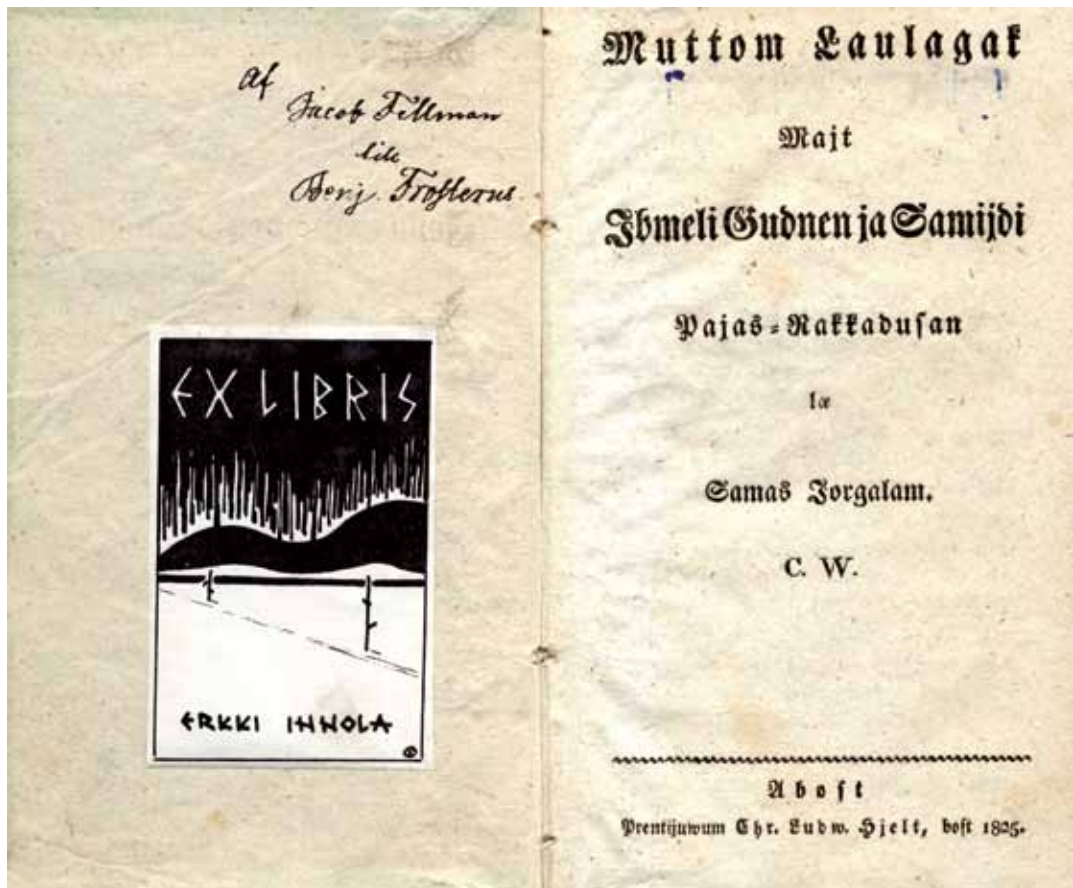
Saamenkieltä on kirjoitettu vuosisatoja, Suomessakin 1800-luvulta lähtien. Vanhimmat kirjoitukset ovat käännöksiä, aapisia ja uskonnollista hartauskirjallisuutta. Johannes Schefferus julkaisi Lapponia-teoksessaan 1673 saamelaisia joikuja, jotka levisivät teoksen käännösten myötä laajalle. Saamelaiset itse alkoivat kirjoittaa äidinkielellään 1800-luvulla.

Lars Haetta ja Anders Baer kirjoittivat elämästään ja uskostaan Oslon vankilassa, minne heidät oli tuomittu Kautokeinin kapinaan vuonna 1852 osallistumisesta. Koska nämä alkuperäistekstit saatiin julkisuu-teen vasta 1950-luvulla, ehti kunnian ensimmäisestä saamenkielisestä teoksesta saada itselleen Ruotsin saamelainen Juhan Turi. Useille kielille käännetty *Muitalus sámiid birra* ilmestyi alkukielellä vuonna 1910.

Suomeksi Juhan Turin teos ilmestyi vuonna 1979 Samuli Aikion kääntämänä nimellä *Kertomus saamelaisista*. Alkuteoksen kustannus-toimittajan, nykykielellä ilmaistuna, ja kääntäjän, tanskalaisen taiteilija Emilie Demantin ja Turin suhde on osa maailmankirjallisuuden

historiaa siinä kuin itse teoskin. Haettan ja Baerin teos saatiin suomeksi vuonna 1993 nimellä *Usko ja elämä*. Kirjan on kääntänyt Pekka Sammallahti, Oulun yliopiston saamenkielen emeritus professori.

Papit julkaisivat ensimmäiset saamenkieliset teokset; Suomessa heitä olivat E.W. Borg, Anders Andelin, A. J. Sjögren ja Jacob Fellman. Saamelaiset piti saada käännetyiksi pakanauskostaan kristinoppiin, mutta ennen kaikkea heidät piti saada vallan alle. Siihen oli samat keinot silloin kuin on maailmassa edelleen: riistetään ja kielletään kieli ja perinteet. Yksittäiset pappis- ja kielimiehet tekivät työtään kyllä toisinaan toisin, inhimillisin perus-tein.

Muttom laulagak eli muutamia lauluja saameksi Jumalan kunniaksi ja saamelaisille ylös-kasvatukseksi. Abost 1825. Alkuperäinen omistuskirjoitus: af Jacob Fellman till Benj. Frosterus.

"Suomen lapinkielen Agricola"

Pappi ajaa helyinensä / Utsjoen vartta, / Utsjoen vartta kulkee / iso pappi, Jacob Fellman, Fellman, Fellman, / Jacob Fellman, / iso pappi / kauniilla härällä / valkealla härällä [...]

Sillä hän on hyvä, / hyvä hän on, / hyvä kyllä.

Näin joikasivat utsjokiset Jacob Fellmanista, joka oli heille pappina vuosina 1820–1831. Suomessa saamelaisia oli opetettu yksinomaan suomenkielellä 1700-luvun puolivälistä lähtien. Kun Norjassakin oli saamen kieli opetuskielenä kielletty vuodesta 1774, eivät saamelaiset kesäpaikoillaankaan olleet saaneet opetusta

tai kuulleet uskonsanaa äidinkielellään moneen kymmeneen vuoteen.

Jacob Fellman oli Suomen vanhimpiin kuuluvan pappissuvun jälkeläinen. Hän syntyi Rovaniemellä 21.3.1795 ja kuoli Lappajärvellä 8.3.1875 peräti 80 vuoden iässä. Jacob Fellman oli paitsi pappi, myös tiedemies, ennen kaikkea kasvitieteilijä, kuten aikalaisensa Lars Levi Laestadius (1800–1861) Ruotsin Lapissa. Tuohon aikaan pappiskoulutuksessa opiskeltiin monia aineita, sillä papeilta vaadittiin valtion virkamiehinä taloudellisia ja terveysopillisia tietoja.

Jacob Fellmanista sanotaan, että hän oli aikaansa edellä ja avarakatseisuudessaan harvinaisen ihminen. Hän huomasi lukutaidon Utsjoella

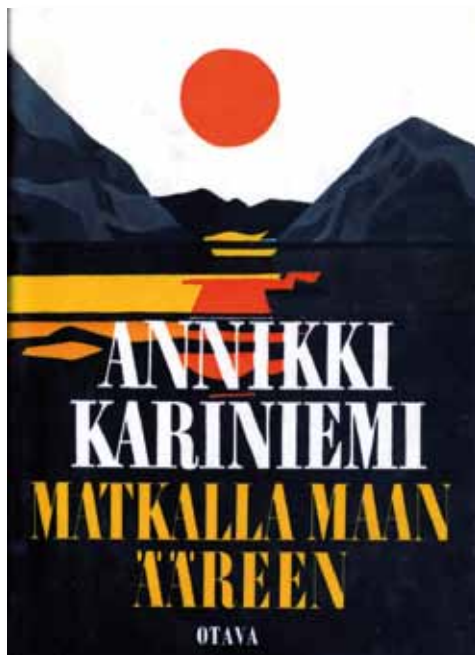
huonoksi ja uskalsi sanoa ääneen sen syyksi saamenkielisten kirjojen puutteen. Hänen innokkuutensa saamenkielen asiassa ei aina ollut suomalaisten virkamiesten mieleen.

Oltuaan kaksi vuotta Utsjoella, Fellman jo vuonna 1822 toimitti saamenkielisen aapiskirjan käsikirjoituksen arkkipiispa Jakob Tengströmille Turkuun saadakseen sille painatusluvan. Lääninrovasti, Kemin kirkkoherra Mattias Castren oli kuitenkin sitä mieltä, että lapinkielisiä kirjoja ei tarvita ja jos tarvitaankin, Fellmanilla ei voinut olla työhön vaadittavaa kielitaitoa. Arkkipiispa Tengström nojasi Castrenin lausuntoihin ja lupa aapisen painamiseen siirtyi ja siirtyi.

Vuonna 1824 senaatti antoi julkilausumansa, reskriptinsä, että Lappiin on saatava lapinkielisiä pappeja ja lapinkielistä kirjallisuutta. Tuomo Itkonen arvelee, että Fellmanin nuoruudenystävällä kreivi Carl Gustav Mannerheimillä, sotamarsalkka Mannerheimin isoisällä oli tässä sormensa pelissä; kreivin isä oli senaattori ja hänen allekirjoituksensa oli reskriptissä ylimmäisenä. Jacob Fellmanin tielle nousi kuitenkin vielä monta vastusta, epäonnea ja tahallista väärintekoa ennen kuin hänen saamenkielisiä kirjojaan pääsi julkisuuteen. Senaatin ukaasin jälkeen hänen aapiskäsikirjoituksensa katosi lopulta kokonaan matkalla Turusta Kemin kautta Utsjoelle.

Lapinkielellä, nykyisin tietenkin saamenkieli, oli toki innokkaita puolustajia sivistyneistön joukossa, oli A. I. Arvidsson, K. A. Gottlund, M.

A. Castren ja Elias Lönnrot, joka matkakirjeissään kirjoittaa: ”Sen sijaan että pappi tai pari velvoitettaisiin oppimaan lapin kieltä, pakotetaan koko seurakuntia osaamaan suomea...” ja että: ”Lapin papeille olisi 15 sivua lappia paljon tärkeämpää kuin 15 psalmia heprean kieltä.” Nämä äänet eivät kuitenkaan päässeet ratkaisemaan saamenkielen asemaa ja merkitystä Suomessa.

Annikki Kariniemen päiväkirjaromaani *Matkalla maan ääreen* (1970) kuvaa 25-vuotiaan Jacob Fellmanin ensimmäistä pappisvuotta Utsjoella. Kirjailijalta ilmestyi myös toinen Fellman-romaani, Jakob Esaiksenpojan *Wenäjän retki* (1974).

Ensimmäiset saamenkieliset julkaisut Suomessa

Vihdoin Fellman matkusti Turkuun hoitamaan asiaansa paikan päällä ja saikin luvan painaa kaksi norjansaamelaista kirjaa, Deinbollin virsikirjan ja pienen, vanhan käsikirjan mutta ei omia käännoksiään. Näitä kahta kirjasta ei ollut enää Norjasta saatavana Utsjoelle. Kirjat painettiin kiireellä, joten oikoluku jäi vajavaiseksi. Käsikirjaan Fellman sai luvan lisätä oman rippisaaransa ja Kristuksen kärsimyksen historian. Lisäksi hän sai julkaista 19-sivui-

sen vihkosen *Prima duo capita Evangelii Matthaei in linguam Laponicam translata*, joka oli pikemmin akateeminen opinnäyte kuin kansan käsiin tarkoitettu evankeliumikirja.

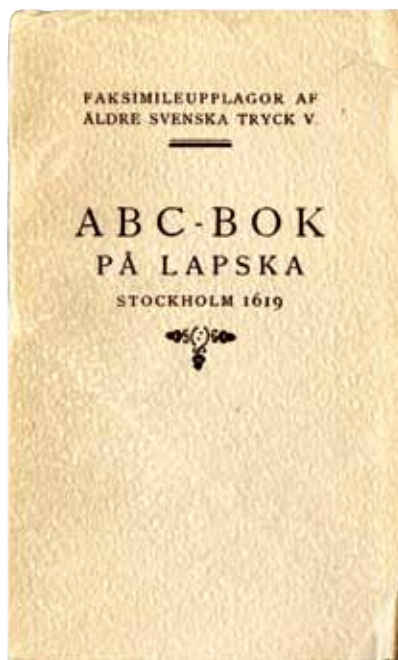
Käsikirja *Gjet-kirjadtz* ja 37 virttä sisältävä virsikirja *Muttom laulagak* valmistuivat painosta syksyllä 1825. Ne ovat Suomen ensimmäiset saamenkieliset kirjat. Kirjoissa ei ole mitään mainintaa Jacob Fellmanista. Päinvastoin – Fellmanin oppilas, sittemmin Utsjoen kirkkoherra Antti Juhana Sjögren julisti kirjat sanomalehdes-

sä tarpeettomiksi, koska ne olivat muka Norjasta saatavissa mikä ei siis pitänyt paikkaansa. Jacob Fellman joutui Castrenin ja Sjögrenin arvostelemaksi kielitaidostaan, josta ainakin L. L. Laestadius antoi hyvän arvosanan. A. J. Sjögren, joka oli opiskellut lapinkieltä Utsjoella Fellmanin johdolla, julkaisi *Åbo Tidning* -lehdessä Fellmanin lapinkieltä parjaavan kirjoituksen eikä Fellmanin tarjoamaa puolustuskirjoitusta puolestaan hyväksytty lehteen.

Saamenkielinen aapinen

Ensimmäinen saamenkielinen aapinen julkaistiin Ruotsissa 1619. Nicolaus Andreæ aapisesta ”ABC-bok på lapska” ilmestyi faksimilepainos Tukholmassa 1922. Faksimilepainoksessa itse aapisosan laajuus on 16 sivua ja saamenkielen tuntijan, lappologi Karl B. Wiklundin kirjoittamat jälkisanat kattavat 49 sivua. Kirjaa painettiin 1125 numeroitua kappaletta, niistä numero 79 on Lapin maakuntakirjaston harvinaiskirjakokoelmassa.

Suomessa ensimmäinen saamenkielinen aapinen oli inarinsaamenkielinen. Edward Wilhelm Borgin julkaisema aapinen *Anar sami kielä aapis kirje ja doktor Martti Lutherus Ucca katekismus* ilmestyi Oulussa 1859. E. W. Borg toimi pappina Utsjoella ja Inarissa yli kymmenen vuotta. Hän sai todistuksen inarinsaamenkielen taidostaan professori Elias Lönnrotilta 1860. Lönnrot oli itsekin kirjoittanut inarinsaamesta. Inarinsaamenkielinen aapinen ilmestyi näköispainoksena 1983 Inarin seurakunnan julkaisemana.

ABC book på Lappesko tungomål / stält och reformerat aff Nicolao Andreae, pastore Pithensi. Stockholm, Anno Christi 1619

Vain muutama kuukausi E. W. Borgin aapisen ilmestymisen jälkeen ilmestyi ensimmäinen Utsjoen saamenkielinen aapinen. Anders Andelinin aapisen *Aapis kirji* julkaisi Oulussa C. E. Barck, sama henkilö kuin Borgin kirjan. Näille aapisille painatusluvan antoi vuonna 1850 perustettu Kuopion tuomiokapituli.

Jacob Fellmanin epäonninen saamenkielisen aapisen käsikirjoitus löydettiin lopulta vuonna 1957 Oulun maakunta-arkistosta. Dosentti Matti A. Sainio julkaisi käsikirjoituksesta valokopion selostuksineen Lapin sivistysseuran julkaisusarjassa. Samana vuonna se ilmestyi myös *Kasvatus ja koulu* -lehden eripainoksena. Aapinen oli käänös ilmeisesti vuoden 1801 Turussa painetusta aapisesta. Käännöksiä olivat myös nuo kaksi aikaisemmin julkaistua aapista.

Uskonnollista kirjallisuutta saameksi

Jacob Fellmanilla oli useita saamenkielisiä käsikirjoituksia ja kirjasuunnitelmia, mutta ne jäivät vuosiksi kiertämään lausujalta toiselle, vaikka esimerkiksi L. L. Laestadius suositteli niitä painettaviksi ja senaatti oli myönteisen päätöksensä tehnyt toimenpiteitä varten. Fellman itse arvosti Laestadiusen veljesten, Lars Levin ja Pehrin, kirjoituksia saamelaisista ja piti niitä ainoana varteenotettavina ja totuudellisina kirjoituksina, koska saamelaiset eivät olleet vielä itse kirjoittaneet ja se mitä muut kirjoittivat heistä, toisti edellisten kirjoittajien kielteisiä ja vääriä ennakkoluuloja. Muistettakoon, että Laestadiusethan olivatkin saamelaista sukujuurta.

Ristin juurelta väkevästi alkoi saamelaislasten lukemisen opetus.

Vihdoin Fellman kyllästyi odottamaan Turun päätöksiä ja toimitti käsikirjoituksensa Porvoon kapitulille, joka heti myönsi paino-luvan. Tällöin hän asui jo Lappajärvellä. Luvan saamisen helpuus saattoi nyt johtua siitäkin että Fellmanilla oli jo nimeä ja hän oli Runebergin, Lönnrotin ja M.A. Castrenin ystävä. Kaikesta huolimatta meni aina vuoteen 1856 ennen kuin Fellmanin katekismukset näkivät päivänvalon.

Ilmestyttyään katekismukset toimitettiin hetimiten Utsjoelle, mutta nyt tapahtui niin että ensimmäinen lähetys katosi matkalla ja kului peräti kaksi vuotta ennen kuin tekijä sai asia-tiedon. Vuonna 1860 hän varusti loput 500 kappaletta uudella nimilehdellä ja niin tämä *Avdogasvuoda oappa* eli Autuuden oppi vihdo-in pääsi perille.

Vuonna 1860 ilmestyi utsjokisten luet-tavaksi kaksi muutakin katekismuskäännöstä: Möllerin ja Swebiliuksen kirjat, jotka kirkko-herra Andreas Andelin oli kääntänyt ja Lönnrot ne painettaviksi suositellut. Andelinin ortogra-

fiaa pidettiin kaiken li-säksi helpommin luet-tavana kuin Fellmanin.

Saamelaisbiblio-grafian täydennystä Fennicassa

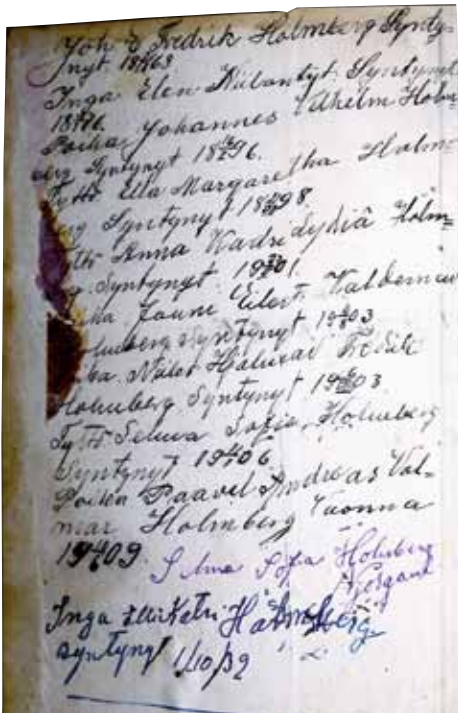
Lapin maakuntakir-jaston harvinaiskirja-kokoelma antaa hyvän kuvan painetun saa-menkielisen julkaisu-toiminnan historiasta Suomessa. Saamelaisen erikoiskirjaston ja kan-salliskirjaston yhteis-työn myötä saamen-kieliset harvinaisuudet

luetteloidaan osaksi Fennicaa. Harvinaiskirjojen digitointi ja fraktuuran kirjoittaminen nykykirja-simelle ovat tärkeää hanke- ja yhteistyötä aineis-ton saattamiseksi kiinnostuneiden käytettäväksi.

Saamenkielten kirjoitusmuodon uudistus vuonna 1979 merkitsee tätä vanhemman kirjjal-lisuuden uusintapainosten tarvetta. Samoin on tarve saamenkielisten kirjojen suomentamiselle. Suomessa käsitettä saamelaiskirjallisuus ei oikeas-taan vielä edes ole. Kehnon tilanteen kohenta-miskeinona on juuri käännösten julkaiseminen.

Saamenkielinen kirjallisuus julkaistaan val-taosaltaan Norjan saamelaiskustantamoissa. Suo-messa saamenkielistä (opetus)kirjallisuutta jul-kaisee saamelaiskäräjien oppimateriaalikeskus kaikilla kolmella Suomen saamenkielellä, muita ovat inarinsaamenkielen yhdistys, Oulun yli-opiston *Giellagas-instituutti*, omakustanteet. Vuo-desta 2000 lähtien Suomessa on ilmestynyt vajaa 500 saamenkielistä nimekettä, joista monogra-fioita 300.

Kirjastot eivät useinkaan ehdi tai kykene antikvariatistien harvinaisteosten hankkijoiksi

Bibal daihe Basse cala. Kristianist 1895. Raamattu on ollut ahkerassa käytössä Utsjoen Holmbergin suvun käsissä. Perheen tärkeät merkkipäivät on merkitty kannen kääntöpuolelle.

vaan teokset menevät yksityisille kerääjille. Bibliofilit ovat parhaimmillaan laajasydämiisiä ihmisiä, kuten eräskin Ilkka Paatero. Ilkka Paateron Lappi-kokoelman saamenkieliset harvinaisuudet asetetaan näytteille Inarin saamelaismuseoon kesäkuussa 2012. Teoksia on näyttelyssä noin 200. Näyttelyyn liittyvän asiantuntijaseminaarin yhteistyötahona on myös saamelainen erikoiskirjasto. Myöhemmin osa näyttelyn kirjallisuudesta on esillä myös Rovaniemellä.

Kesämatkailijan matkakohteeksi voin lämpimästi suositella Inaria; onhan siellä juuri avattu uusi, hieno saamelaisten kulttuuritalo *Sajos*. Saamelaismuseo sijaitsee siinä tien toisella puolella Inarijärven rannalla. □

Irene Piippola, erikoiskirjastonhoitaja
Rovaniemen kaupunginkirjasto - Lapin maakuntakirjasto. Suomen saamelainen erikoiskirjasto.

Jacob Fellmanin tuotanto:

Anteckningar under min vistelse i Lappmarken. 1–4. 1906.

Digitoituna: <http://www.rovaniemi.fi/kirjasto> (Lappi ja saamelaiset)

Anteckningar om fellmanska släkten. 1847.

Gulnade blad: snart hundraåriga minnen. 1908.

Lapska sånger I–II. 1914.

Handlingar och uppsatser angående finska lappmarken och lapparne / samlade och utgifna af Isak Fellman. 1910–1915.

Suomeksi:

Jacob Fellmanin muistiinpanot Sompion ja Kuolajärven lapinmurteista / Frans Äimä, Toivo Itkonen. 1905.

Jacob Fellmanin muistiinpanot lapin, vepsän, aunuksen ja suomen kielestä / Y. H. Toivonen. 1920.

Luiron latvoilta Kemin suulle: kuvaus Kemin jokilaakson taloudellisista ja henkisistä oloista noin 80 vuotta sitten / Jaakko Fellmanin muistiinpanoista koonnut ja suomennellut Niilo Liakka. 1908.

Poimintoja Jaakko Fellmanin muistiinpanoista Lapissa / Koonnut ja suomeksi toimittanut A. Meurman. 1907.

Totto: kotiseutujulkaisu. Rovaniemi. (1955, 1957, 1960, 1961)

Fellmanin aapisesta:

Jacob Fellman Suomenlapin Agricolana / kirjoittanut Tuomo Itkonen. 1948. (Lapin sivistysseuran julkaisuja 18)

Fellmanin aapisluonnos : hänen lapinkielisen toimintansa valottajana / kirjoittanut Tuomo Itkonen. 1963. (Lapin sivistysseuran julkaisuja 27).

Nuori Jaakko Fellman ja hänen ystävänsä Carl Gustaf Mannerheim / Tuomo Itkonen. 1977.

Jaakko Fellmanin lapinkielinen aapinen / julkaisut Matti A. Sainio. 1958.

Arkipäivää Oikeustieteellisessä tiedekunnassa. Yliopistonlehtori Anne Haarala-Muhonen etsii verkosta aineistoa, joka käsittelee lähentymistapoja oppimiseen.

Kirjasto tutkijan työpöydälle!

KIRJASTOT TUTKIJOIDEN TUKENA e-AINEISTOJEN AIKAKAUDELLA

Tutkijan työ on muuttunut. Edes huomattavan osan työajastaan taustakirjallisuuteen perehtymiseen omistava tutkija ei enää juokse kirjastoissa ja käyskentele hyllyrivien välissä kaipaamiaan lähteitä etsimässä. Nykypäivän tutkijan ei viitteitä tarkistaessaan tarvitse edes vaihtaa sisätossujaan saappaisiin, sillä kallisarvoiset aineistot ovat yhä enenevässä määrin haettavissa elektronisista tietokannoista suoraan omalle tietokoneelle.

”Tutkijoista jopa 79 % koki saavansa suurimman osan tarvitsemistaan julkaisuista elektronisessa muodossa.”

Muutos on merkittävä paitsi tutkijoiden myös tieteellisten kirjastojen kannalta. Selvittääkseen e-aineistojen käytön yleistymisen vaikutuksia Kansallinen elektroninen kirjasto, FinELib, toteutti syksyllä 2011 kyselyn elektronisten aineistojen käytöstä tutkimustyössä. Kysely oli suunnattu suomalaisissa yliopistoissa, tutkimuslaitoksissa ja yliopistollisissa sairaaloissa työskenteleville tutkijoille.

”Tieto tutkijan työpöydälle!” -kysely julkaistiin avoimena Internet-lomakkeena. Kyselystä tiedotettiin kirjastojen henkilökunnan avulla tutkijoille ja sen tavoitavuus osoittautui hyväksi – yliopistoissa työskentelevistä tutkijoista siihen vastasi 17 %. Tutkimuslaitoksista vastauksia saapui 735 ja yliopistollisista sairaaloista 185 kappaletta. Vastaajajoukko edusti tasaisesti molempia sukupuolia sekä kattavasti eri ikäluokkia, joten sen voi olettaa kuvaavan melko hyvin perusjoukkoa. Aihepiiristä johtuen vastaajat ovat tosin saattaneet painottua hieman e-aineistojen aktiivikäyttäjiin.

Tietotarpeiden kirjo

Kyselyn perusteella e-julkaisuilla on keskeinen asema tutkijoiden arjessa: vastanneista 3830 tutkijasta jopa 79 % koki saavansa suurimman osan tarvitsemistaan julkaisuista elektronisessa muodossa. Tietojenkäsittelytieteissä, lääketieteissä ja teknillisissä tieteissä näin ajatteli jo useampi kuin yhdeksän kymmenestä ja huma-

nistisissakin tieteissä yli puolet (59 %) kyselyyn vastanneista.

Tieteenalojen välisiä eroja elektronisten julkaisujen kattavuudessa selittävät erilaiset aineistopreferenssit. Viimeaikaisten kansainvälisten tieteellisten lehtien sekä konferenssijulkaisujen sähköinen saatavuus on painettua ylivoimaisesti laajempaa, mutta sen sijaan e-kirjoja, suomalaisia tieteellisiä lehtiä taikka vanhempia julkaisuja e-kirjastosta hakeva kohtaa usein pettymyksen. Lisäksi elektronisten aineistojen käyttömukavuus on vielä puutteellista eikä elektroninen muoto kannusta kirjoihin syvennymiseen. Myös suomalainen tieteellinen lehti luetaan mieluummin paperiversiona kuin ruudulta tihruksena.

Kyselyn perusteella tutkijat mieltävät tieteellisten kirjastojen ehdottomasti tärkeimmäksi tehtäväksi kattavien kokoelmien ylläpitämisen. Kokoelmien kattavuus on keskeistä, sillä yksittäisen tutkijan kukkaro ei veny kalliiden tieteellisten aineistojen jatkuvaan rahoittamiseen ja projektirahoituksen käyttäminen julkaisujen hankkimiseen on kyselyn mukaan vähäistä. Vaikka suurin osa tutkijoista kartutti ainakin satunnaisesti julkaisukokoelmaansa joko ostamalla julkaisuja joko omalla tai projektirahoituksella tai saamalla julkaisuja kollegoiltaan, niin viidennes kyselyyn vastanneista tutkijoista ilmoitti käyttävänsä ilmaisten lähteiden lisäksi ainoastaan kirjastonsa hankkimia julkaisuja.

Tutkijoiden kaipaama kattava kirjastokoelma tarjoaa paitsi uusinta tietoa kapeasta

erikoisalasta myös vanhempaa materiaalia sekä julkaisuja laajasti yli tieteenalarajojen. Julkaisu- ja oman tieteenalansa ulkopuolelta luki 96 % vastanneista ja jopa 76 % tarvitsi yli 20 vuoden takaisia aineistoja. Ylivoimaisesti tärkeimpinä aineistoina mainittiin kansainväliset tieteelliset lehdet, mutta myös monografioita, hakuteoksia ja kokoomateoksia käytetään ahkerasti. Monipuolisuus on valttia: marginaalisempiakin aineistoja, kuten standardeja ja lakitekstejä, käytti satunnaisesti runsas kolmannes kyselyyn vastanneista tutkijoista.

Kattavuuden käänköpuoli

Pelkkä kokoelmien haaliminen ei kuitenkaan riitä. Edes äärettömästä aineistotarjonnasta ei ole paljoa lohtua, jos tutkijan tiedonhakutaidot sekä tietämys käytettävistä e-kokoelmista ovat puutteellisia. Eivätkä tutkijat mitään tietokantojen suvereneja surffareita ole: hakuportaaleja kritisoitiin kyselyssä vaikeakäyttöisiksi ja ollenaisen perkaaminen lukemattomien hakutulosten massoista koettiin työlääksi. Vaikka kyselyn perusteella e-aineistojen ehdottomasti suurin ongelma oli kaivattujen julkaisujen puuttuminen, tuottivat hakusanahaut aivan liikaa osumia, jotta kiireiset tutkijat ehtisivät perehtyä omien hakujensa tuloksiin.

Tutkijoiden hämmennys aineistopaljouden äärellä on ymmärrettävää: tieteellisten julkaisujen määrä on kasvanut räjähdysmäisesti 2000-luvulla. Jo pelkästään oman alan julkaisukentän tuntemus vaatii tutkijalta aktiivista perehtymistä, minkä lisäksi Suomen tiedepoliitikassa pyritään kannustamaan monitieteisyyteen. Hakusanahakujen tuottaessa osumia kymmenistä eri lehdistä ei tutkijan aika enää yksinkertaisesti riitä lähteiden läpikäymiseen

julkaisujen taustojen selvittelemisestä puhumattakaan. Monitieteistä tutkimusta tekevien tilanne on vielä tukalampi.

Runsaudenpulasta huolimatta paluuta aikakauteen, jossa tiedonhaun ammattilaisina toimivat informaattikot suorittavat tietohakuja tutkijoiden pyynnöstä ei kuitenkaan ole. Oma-toimisuudesta on tullut tiedonhaun normi: Internetin hakukoneita käytti tiedonhakuun 74 % ja kirjastojen hakuportaaleja 60 % vastanneista. Jopa 95 % vastaajista päätyi haluamaansa tietoon lähdeviitteiden avulla. Sen sijaan informaattikon avustuksella kaipaamansa tiedon äärelle kertoi löytävänsä vain 28 % vastanneista. Lisäksi informaattikon tarjoamaa tietopalvelua piti tärkeänä 20 % ja viittausanalyysipalvelua 12 % vastanneista.

Kirjasto tutkijan tukena

Oivaltavaa ja asiantuntevaa tutkimusta ei kuitenkaan rakenneta pelkästään *Google Scholarin* ensimmäisten osumien, moneen kertaan kierätettyjen viitteiden taikka kapean erikoisan sisäisen keskustelun varaan. Myös tutki-

jat tiedostavat tilanteen, mutta sen sijaan, että he toivoisivat kirjastojen hakevan tiedon heidän puolestaan, he toivovat kirjastojen auttavan heitä kehittymään itse-

näisiksi tiedonhakijoiksi. Vastanneista tutkijoista 41 % toivoi kirjastoilta lisää tietoa käytettävissä olevista aineistoista, 27 % hakukoneiden ja portaalien käyttäjäkoulutusta ja 20 % yleistä tiedonhaun opetusta.

Tosin erot yliopisto- ja tutkimuslaitostutkijoiden välillä olivat selviä: yliopistotutkijoista 31 % kääntyi tietotarpeissa kirjastonsa henkilökunnan puoleen, kun tutkimuslaitoksissa näin toimi 59 %. Tutkimuslaitostutkijat myös pitivät

”Edes äärettömästä aineistotarjonnasta ei ole paljoa lohtua, jos tutkijan tiedonhakutaidot sekä tietämys käytettävistä e-kokoelmista ovat puutteellisia.”

informaattikkojen tarjoamia palveluita selvästi yliopistolla työskenteleviä kollegoitaan tärkeämpinä. Kysely ei paljasta organisaatioiden eron syitä, mutta selitys löytynee organisaatioteknologia: tutkimuslaitoksessa informaattikko on tutkijan kollega, hänet tunnetaan nimeltä ja tietopyyntöihin on tarjolla tutkijoiden tuntevat käytännöt. Vastavaan henkilökohtaiseen kontaktiin eivät laajoja massoja palvelevat yliopistokirjastot kykene. Eivätkä yliopistotutkijat – eritoten nuorempi polvi – kyselyn perusteella tätä edes kaipaa. Tielanteen voisi ajatella olevan ratkottavissa siten, että kirjastot tuottaisivat tutkijoille ajantasaisia tieteenalakohtaisia informaatiopaketteja tarjolla olevista aineistoista ja tutkijat päivittäisivät tiedonhakutaitojaan osallistumalla säännöllisesti kirjastojen järjestämille tiedonhakukursseille. Tieto tarvittavista aineistoista myös kulkisi tutkijoilta kirjastoille, joiden resurssit riittäisivät julkaisujen hankkimiseen myös kirjaston oman erikoisalan ulkopuolelta.

Käytännössä tutkijoiden työtahti on kiristynyt kasvaneiden tulostavoitteiden ja lisääntyneen hallinnon ristipaineessa. Kyselystä ilmeni, että jo kirjastossa käyminen koetaan työlääksi ja aikaa vieväksi, joten tiedonhakukurssin edellyttämä ajallinen panostus osoittautuisi monelle tutkijalle todennäköisesti liian suureksi. Toisaalta myös kirjastojen resurssit ovat rajalliset, mikä vaikuttaa sekä kirjastojen mahdollisuuksiin hankkia aineistoja että tuottaa tutkijoiden

tueksi informaatiopaketteja eri tieteenalojen keskeisistä julkaisuista.

Asiakkaan luo

Tutkijat kaipaavat työssään kirjastojen tarjoamaa tukea, mutta haasteena on, miten kirjasto tavoittaa kiireiset tutkijat. E-aineistojen myötä tutkijoiden vierailut kirjastoihin ovat vähentyneet eikä osa tutkijoista käytä fyysisiä kirjastoja enää lainkaan. Painettujen julkaisujen

parempi luettavuus ja suurempi käyttömukavuus tuovat vielä toistaiseksi tieteellisiä monografioita tarvitsevia tutkijoita kirjastoihin, mutta tieteellisille lehdille elektronisuus on jo eilinehto. Yksittäisestä artikkelista saatavaa hyötyä kun pidetään harvoin kirjastokäynnin arvoisena.

Samalla kontakti kirjaston ja tutkijan välillä on muuttunut etäisemmäksi. Pystyäkseen jatkossakin vastaamaan tutkijoiden tarpeisiin ja tarjoamaan heille heidän tarvitsemiaan palveluita – oli kyse sitten aineistojen hankinnasta, julkaisujen taustojen valottamisesta tai tiedonhaun koulutuksesta – tulisi kirjaston mennä sinne, missä tutkijat ovat. Kokoelmat ovat jo siirtyneet tutkijoiden tietokoneille. On aika miettiä, miten tuoda myös kirjastojen muut palvelut tutkijoiden työpöydille. □

VTM Maija Merimaa työskenteli Kansalliskirjastossa projektisuunnittelijana ja hänen vastuullaan oli kyselyn tulosten analysointi ja raportointi.

Jos aika voikin sammuttaa rakkauden ja kaikki muut inhimilliset tunteet kuten myös itse muiston ihmisestä, niin todelliselle kirjallisuudelle se lahjoittaa kuolemattomuuden.

Konstantin Paustovski

Merkittäviä kansainvälisiä standardisointivastuita Suomeen

Kansainvälisen standardisointijärjestön eli ISO:n tekninen komitea TC 46 (Information and documentation) vastaa kirjastojen, arkistojen ja museoiden toiminnan kannalta keskeisten standardien kehittamisestä. Suomessa TC 46:n standardit käsittelee Suomen Standardisointiliitto SFS ry:n alaisuudessa toimiva tietohuoltokomitea, jonka puheenjohtaja on erityisasiantuntija Juha Hakala Kansalliskirjastosta. Komiteassa on jäseniä mm. kaikilta kirjastosektoreilta ja arkistolaitoksesta.

Vuoden 2012 alussa Suomi sai TC 46:n alakomitean SC 4:n (Technical Interoperability) sihteeristö- ja puheenjohtajavastuun. SFS:lle sihteeristövastuu on kautta aikain ensimmäinen, samoin kuin puheenjohtajatehtäväkin on suomalaisille muistiorganisaatioille ensimmäinen. TC 46 / SC 4:n uusi sihteeri on osastoininööri Kati Heiskanen SFS:stä ja puheenjohtaja Juha Hakala Kansalliskirjastosta.

Alakomitea 4 vastaa mm. resurssien kuvailussa käytettävistä metadataformaateista kuten kirjastojen soveltamasta MARC-formaatista ja yleiskäyttöisestä Dublin Coresta. SC 4:n kontolla ovat myös sovellusten välisessä kommunikoinnissa käytettävät yhteyskäytännöt, kuten tiedonhauksen standardi ISO 23950.

Tietotekniikan kehityksen vuoksi SC 4:n vastuualue on voimakkaasti laajentunut viimeisten 10 vuoden aikana. Uusia standardeja on rakennettu esimerkiksi verkon arkistointiin (Web Archive Format, WARC) ja RFID-tekniologian soveltamiseen kirjastoissa. Merkittävät tulevaisuuden haaste ovat digitaalisten aineistojen pitkäaikais säilytykseen luodut innovatiiviset ratkaisut, joiden ISO-standardisointia ei ole

vielä aloitettu lukuun ottamatta edellä mainittua WARC-formaattia. Myös nykyisten standardien, kuten kirjastojen MARC-luettelointiformaatin ja kaukopalvelustandardi ISO ILL:n, uudistaminen tulee työllistämään komiteaa.

Kansallinen Dublin Core -vastuu Kansalliskirjaston kirjastoverkkopalveluille

Kansalliskirjasto on Dublin Core -metadataformaatin kansallinen tukiorganisaatio. Kansalliskirjasto osallistuu Dublin Core Metadata Initiativen (DCMI) toimintaan, ja sillä on oikeus nimetä DCMI:n johtoryhmään (Oversight Committee) yksi jäsen. Kansalliskirjastolla on näin aitiopaikka vaikuttaa formaatin kehitykseen.

Kansalliskirjasto on tukenut – henkilöresurssien asettamissa rajoissa – Dublin Coren käyttäjiä Suomessa. Juha Hakalan otettua vastaan SC 4:n tehtävät Dublin Core -vastuu on siirretty häneltä tietojärjestelmäasiantuntija Ulla Ikäheimolle ja Kansalliskirjaston kirjastoverkkopalvelut-yksikölle. Koska Dublin Core on julkisen hallinnon standardisalkun ainoa metadataformaatti, Kansalliskirjasto pyrkii valmistautumaan formaattia koskevien kyselyiden lisääntymiseen. □

Lisätietoja antavat Kansalliskirjaston erityisasiantuntija Juha Hakala
juha.hakala (at) helsinki.fi
+358 50 382 7678
tietojärjestelmäasiantuntija Ulla Ikäheimo
ulla.ikaheimo (at) helsinki.fi
+358 9 191 44603

Linkkejä

ISO

<http://www.iso.org/iso/home.html>

ISO TC 46

http://www.iso.org/iso/iso_technical_committee?commid=48750

ISO TC 46 / SC 4

http://www.iso.org/iso/iso_technical_committee.html?commid=48798

SFS

<http://www.sfs.fi/>

Tietohuoltokomitea

<http://www.kansalliskirjasto.fi/kirjastoala/standardointi/tietohuoltokomitea.html>

Julkisen hallinnon standardisalkku

<http://yhteentoimivuus.fi>

Dublin Core Metadata Initiative

<http://dublincore.org/>

Kansalliskirjaston Dublin Core -sivut

<http://www.kansalliskirjasto.fi/julkaisuala/dublincore.html>

Biblia sacra utriusque Testamenti

Suomen teologinen instituutti lahjoitti Kansalliskirjastolle vanhan Raamatun, nimeltään: *Biblia sacra utriusque Testamenti, / juxta veterem translationem, qua hucusque Latina utitur Ecclesia, ex antiquissimis ac recentioribus exemplaribus diligentissime collatis*. Painettu Nürnbergissa 1529, kirjanpainaja Petreius.

E erityisen mielenkiintoista on, että tämän Raamatun nahkasidoksen etukanteen on painettu omistajamerkintä: ST PI ja ABO. Etukannan sisäpuolella on omistajanmerkintä käsin kirjoitettuna ”Sum Stephani Petri Aboensis, dono datus [...]do Petri frater suo dilecto. Anno 1569 denue compa[rata] Anno 1576[?].”

Stephan Petri on tunnistettavissa Staffan Perssoniksi (tunnistus: FT Terhi Kiiskinen). Staffan Persson on toiminut vuosina 1578–1582 Turun tuomiokirkon, ehkä suomalaisen seurakunnan, kappalaisena (choralis). (Lähde: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Biografiakeskus). Tämä Raamattu on siis ollut Turussa jo 1500-luvulla. □

Antonio Lafreri, Geografia tavole moderne... ja Carta marina

Carta marina. Yksityiskohta Suomesta Turku–Närpiö–Pernaja -alueesta.

Tutkimusmatkailija A. E. Nordenskiöldin kokoelmassa on mielenkiintoinen Italiassa painettu Antonio Lafrerin kokonainen karttateos, joka on harvinaisuus. Atlas sisältää myös Olaus Magnuksen vuoden 1539 Cartamarinan pienennettynä ja kuparikaiverruksena.

LAFRERI, ANTONIO
GEOGRAFIA TAVOLE MODERNE DI
GEOGRAFIA DE LA MAGGIOR PARTE
DEL MONDO DI DIVERSI AVTORI RACCOLTE ET MESSE SECONDO L'ORDINE DI TOLOMEO CON IDISEGNI DI MOLTE CITTA ET FORTEZZE DI DIVERSE PROVINTE STAMPATE IN RAME CON STUDIO ET DILIGENZA IN ROMA.

(1550-1572) 51,3 cm.

Lafrerin Atlaksessa on kaikkiaan 74 karttaa. A. E. Nordenskiöldin luettelon huomautuksissa kerrotaan atlaksesta seuraavaa: Kaikki kartat ovat musta-valkoisia. Atlaksen ensimmäinen kartta on ruotsalaisen katolisen piispan Olaus Magnuksen Carta marina. *Est opus Olai Magni Gotti Licopensis Rarum multa scitu digna notata tenens.* - *GEOGRAPHIAE STUDIO, TYPOGRAPHVS. ... Romae ex Typis Antonij Lafreri Segvani Anno. M D LXXII.* Kartan koko on 52,6 x 79,2 cm. Carta marina on pienennös puuhun kaiverretusta vuoden 1539 laitoksesta ja on yksi huomattavimmista 1500-luvun kartoista, joissa kuvataan Norja, Ruotsi, Suomi, Tanska ja Islanti.

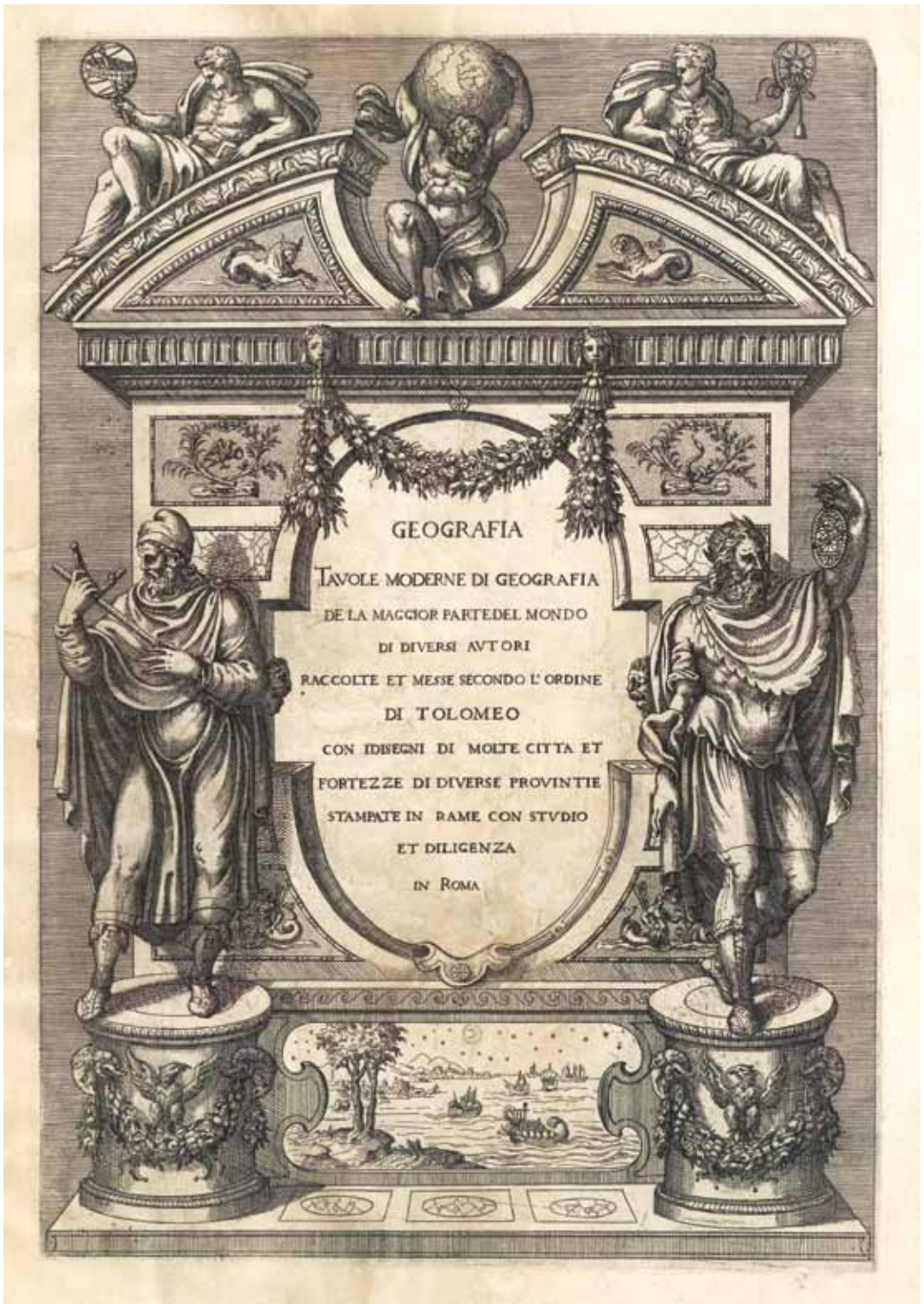
Lafrerin atlas on sidottu tumman ruskeisiin nahkakansiin. Nordenskiöld oli ostanut kartaston Leo S. Olschkilta Veronasta 1888 ja kuitti on sidottu atlaksen loppuun kansilehden ja kannen

väliin. Tutkimusmatkailija A. E. Nordenskiöld itse piti tätä atlasia kokoelmansa arvokkaimpana teoksena ja on kirjoittanut siitä *Faksimileatlaksessaan*. Nordenskiöldin mukaan Lafrerin atlasia on löytynyt vain kaksi kappaletta, joista toinen on Roomassa Biblioteca de Collegio Romano'ssa.

1500-luvun Euroopassa oli karttojen valmistaminen kirjapainotaidon edistymisen myötä lisääntynyt. Vaikka kartat olivat yksityisten omaisuutta ne olivat usein viranomaisten käytössä. Karttoja julkaistiin sekä erillisinä julkaisuina että useita arkkeja sisältävinä kokonaisuuksina, joihin italialaiset kustantajat kopioivat irrallisia karttalehtiä. Monet kartografit saavuttivat huomattavan aseman tieteessä ja taiteessa. Roomassa tuotetut kartat keskittyivät pääasiassa Italian alueen karttoihin, mutta Venetsiassa painettiin karttoja myös muista alueista.

Antonio Lafreri

Antonio Lafreri (1512–1577) oli syntymään ranskalainen. Hän muutti Burgundista Roomaan 1540 ja italialaisti nimensä. Ranskassa hänet tunnettiin nimellä Antoine du Pérac Lafréry (Antoine Lafrere). Lafreri perusti 1544 Via del Perione-kadulle Roomaan painotuotteiden kustantamon, jossa hän itse työskenteli sekä kaivertajana että julkaisujen kauppiana. Vuonna 1553 hän alkoi toimia yhdessä vanhemman välittäjän Antoine Salamancan kanssa. Heidän yhteistyönsä kukoisti kunnes Antoine Salamanca kuoli 1562. Vuotta myöhemmin tuli mukaan nuorempi Francesco Salamanca, mutta Antoine Lafreri luopui pian yhteistyöstä ja alkoi 1563 lähtien julkaista ja välittää omalla kustannuk-

Lafrerin atlaksen nimilehti.

sellaan kuparikaiverruksia. Hän tuotti karttojen lisäksi kuvia rakennustaiteellisista nähtävyyksistä, patsaista ja muistomerkeistä. Kuvat olivat suuressa suosiossa ja tätä työtä hän teki kuolemaansa 1577 asti. Lafrerista tuli oman elinaikansa johtava kuparikaiverrusten välittäjä Roomassa. Hänen toimintaansa jatkoi Claudio Duchetti (Claude Duchet).

Vuosina 1540–1600 syntyi Roomaan ja Venetsiaan pieniä ryhmiä kartanpiirtäjiä, kaivertajia ja kustantajia. He vastasivat tuottoisasta karttojen valmistamisesta Italiassa, mutta eivät laatineet yhtenäisiä kartastoja, vaan tuottivat kysynnän mukaan eri alueista yksittäisiä karttoja. Vähitellen karttoja alettiin sitoa yksiin kansiin ja näin tuotettiin ensimmäisiä moderneja atlaksia, vaikka tekijöillä itsellään ei ollut päämääränä atlasien tuottaminen.

Antonio Lafreri lisäsi nimiölehden kaivertamilleen kartoille ja laittoi nimiölehdelle myös oman nimensä. Hänen ideansa oli saada yhtenäinen nimi kokoelmiensa karttalehdille, jotka on ajoitettu vuosiin 1570–1572. Lafreri kehitti atlastaan niin, että eri kartantekijöiden kartat tulivat yhtenäiseen kokoon eli syntyi ns. Lafreri-atlaksia. Kaikki kartat olivat kuparikaiverruksia, joista monet Välimeren alueelta olevia karttakopioita ja niiden taidokkaita pienennöksiä. Pienet kustantajat seurasivat Lafrerin esimerkkiä ja sitoivat kartat yhteen kartastoiksi. Lafrerin koulukunnan karttatuotanto kukoisti 1544–1585 sekä Roomassa että Venetsiassa.

Muita kustantajia Roomassa olivat Michele Tramezini, Bertellin perhe, Giovanni Francesco Camocio, Bologninin Zaltieri ja muut. Roomassa toimi myös englantilainen George Lilly. Hän oli katolinen ja eli siksi Italiassa maanpaossa. Lillyn kuuluisin kartta on British Isles -kartta vuodelta 1546. Se on myöhemmin sisällytetty Lafrerin Atlakseen. Tämän ajan vaikutusvaltaisin kartografi Italian karttakaupan alalla oli kuitenkin Giacomo Gastaldi Venet-

siassa. Hänestä tulikin lopulta kosmografi eli tähtitaivaan kartoittaja.

Huomattava venetsialainen karttojen ja kuvien tuottaja oli myös Paolo Forlani, joka työskenteli vuosina 1560–1571. Antonio Lafreri oli julkaissut oman luettelonsa 1572/1573. Luettelossa on useita karttoja, jotka ovat uudesta maailmasta, Perusta, Kuubasta jne. Kaikkia näitä karttoja myi Venetsiassa Paolo Forlani. Karttojen laatat oli tuonut Roomaan Claude Duchet lähdettyään Venetsiasta 1570. Duchet oli Lafrerin sisarenpoika ja siten osaperillinen Antonio Lafrerin omaisuuteen. – Tulivatko tuolloin Claude Duchetin mukana myös Olaus Magnuksen Carta marinan laatat Venetsiasta Roomaan? Joka tapauksessa Italiassa tuotetut atlasit ovat erittäin tärkeitä kartografian historiassa 1500-luvulla, koska irrallisina karttoina ne olisivat muutoin kadonneet.

Carta marina

Olaus Magnus oli Venetsiassa vuosina 1538–39. Samaan aikaan siellä toimi aktiivinen kartografian ja kosmografian koulu. Venetsiassa Olaus Magnus painatti 1539 puulle kaiverretun Skandinavian kartan *Carta marinan*, joka oli kaiverrettu yhdeksälle laatalle. Mahdollisesti Hieronimo Quirini Venetsiassa kaiversi hänelle tuon kartan, sillä kartta on hänelle omistettu. Kartta katosi pian ilmestymisensä jälkeen, mutta karttaa on kuitenkin käytetty pohjana Baselissa 1544 julkaistussa Sebastian Münsterin *Cosmografiassa* sekä Abraham Orteliuksen Pohjoismaiden kartassa, joka on julkaistu Antwerpenissa 1570 julkaistussa *Theatrum Orbis Terrarumissa*.

Antonio Lafreri sai nuo puulaatat itselleen, mutta joutui pienentämään Carta marinan ja tekemään siitä riisutun version. Hän julkaisi 1572 Carta marinansa kuparille kaiverrettuna. Kartta on painettu kahdelle arkille yhdeksän arkin sijasta. Kartassa on monia muutoksia, kartan ylä-

reunassa olevaa otsikkoa ei ole mukana ja kirjainten koossa ja kuvissa on eroja verrattuna alkuperäiseen vuoden 1539 karttaan.

Ei ole tiedossa kuinka monta kappaletta Antonio Lafrerin kaivertamaa vuoden 1572 Carta marinaa on olemassa. 1500-luvun loppuun mennessä kaikki Carta marinan 1539-editiot näyttivät kadonneen. Vasta 1886 Oscar Brenner löysi *Die Bayerische Staatsbibliothekista* (BSB) Münchenistä vuoden 1539 Carta marinan. Toinen 1539 Carta marina löytyi 1960-luvun alussa. Se on ostettu Sveitsistä Uppsalan yliopiston kirjastoon Ruotsiin. Lafrerin atlas koottiin todennäköisesti tilauksesta ja kartat osoittavat meille vielä tänäänkin painojäljen korkean laadun. A. E. Nordenskiöld arvosti Lafrerin atlasia niin, että hän jäljensi omaan *Faksimile-atlas* (1889) teokseensa nimiösivun Lafrerilta.

Kokoelmatietoa

Tutkimusmatkailija A. E. Nordenskiöldin kokoelmassa on Antonio Lafrerin atlasen li-

säksi iso yhtenäiselle kankaalle koottu seinäkarta *Carta marina*. Kartta on koottu yhdeksästä erikseen painetusta puupiirosarkista ja yhdistetty seinäkartaksi, jonka koko on 125 cm x 170 cm. Kyseessä on kopio 1539 puulle kai-verretusta Carta marinasta, jonka kopiot löytyvät myös erillisinä arkkeina Nordenskiöldin kokoelmasta.

Kansalliskirjaston Humanistisessa kokoelmassa on Brückmanin valopainossa Tukholmassa 1887 arkkeina julkaistu faksimile *Olaus Magnus, Gothus, Carta marina et descriptio septentrionalium terrarum ac mirabilium rerum in eis contetarum*. Tämä Carta marinan laitos julkaistiin alkuperäisen vuoden 1539 kartan löytymisen jälkeen Kuninkaallisen kirjaston johtajan G. E. Flemmingin toimeksiannosta.

Humanistisessa kokoelmassa on edellisten lisäksi 1949 arkkeina julkaistu Carta marina (Lychnos-Bibliothek; 11,1) . □

Kirjoittaja on A. E. Nordenskiöldin kokoelman kirjastonhoitaja.

Lähteet:

Ehrensverd, Ulla, Pohjolan kartan historia. John Nurmisen Säätiö, Helsinki 2006.

Heawood, Edward, An Undescribed Lafreri Atlas and Contemporary Venetian Collections. The Geographical Journal Vol. 73:4 (1929). <http://www.jstor.org/stable/1783787>.

Heawood, Edward, Another Lafreri Atlas The Geographical Journal Vol. 80:6 (1932). <http://www.jstor.org/stable/1784155>.

Olaus Magnus and His Carta Marina: A Problem in Sixteenth-Century Cartography: Review by G. R. Crone and F. George. The Geographical Journal Vol. 114:4/6 (1949). <http://www.jstor.org/stable/1789585>.

Miekkavaara, Leena, A. E. Nordenskiöldin Facsimile-atlas ja Periplus. Terra Cognita. Helsinki 2000.

Leena, Miekkavaara, Unknown Europe: The mapping of the Northern countries by Olaus Magnus in 1539. Belgeo 2008.

The History of Cartography. Vol. 3: 1, Cartography in the European Renaissance. Edited by David Woodward. Chicago 2007.

Nordenskiöld, Adolf Erik, Facsimile atlas till kartografiens äldsta historia : innehållande afbildningar af de viktigaste kartor, tryckta före år 1600. Stockholm 1889.

Tooley, R.V., Maps in Italian Atlases of Sixteenth Century. Imago Mundi. Vol. 3. 1939.

Vuoden kauneimmaksi kirjaksi valittiin Harry Salmenniemen *Runojä*, jonka graafinen suunnittelija on Markus Pyörälä.

Vuoden kauneimmat kirjat

Kirjataiteen komitea valitsi vuoden 2011 kauneimmaksi kirjaksi Harry Salmenniemen *Runojä* (Otava 2011). Teoksen graafinen suunnittelija on Markus Pyörälä. ”Proosaruojen sisäinen typografia jäsentää, yllättää, houkuttaa ja vie nautinnollisesti harhaan”, komitea perusteli pääpalkintoa.

Kirjataiteen komitea sai arvioitavakseen kaikkiaan 203 viime vuonna ilmestynyttä kirjaa kustantajilta, museoilta, oppilaitoksilta, yhteisöiltä ja yksityisiltä henkilöiltä. *Runojä*-teoksen lisäksi 24 kauneinta kirjaa valittiin näiden joukosta. Taidekirjasarjassa palkittujen joukossa oli Mia Haltian toimittama taidekirja *Otto Mäkilä – Punainen levoton kipinä* (Turun taidemuseo 2011), jonka ulkoasun suunnitteli Candy Graphicsin Minna Luoma. Tietokirjasarjassa palkittiin muun muassa Jaakko Hämeen-Anttilan *Tuhannen ja yhden yön erotiikka* (Otava

2011), jonka graafinen suunnittelija on Päivi Puustinen.

Kirjataiteen komitea palkitsi myös kymmenen onnistuneinta kirjankantta. Komitea on toiminut vuodesta 1947, jolloin se sai arvioitavakseen 111 kirjaa edellisvuoden tuotannosta. Niiden kirjataiteellinen taso todettiin kuitenkin sodan jälkeisessä tilanteessa niin heikoksi, ettei kauneimpien kirjojen kokoelmaa vielä silloin valittu. Nykyään taso on noussut niin korkeaksi, että useampi kuin valitut 25 kirjaa ansaitsisi tämän Kirjataiteen kaunis kirja -palkinnon.

Vuoden kauneimmat kirjat -tilaisuus pidettiin Kansalliskirjaston kupolisalissa 8.3. ja itse teokset ovat esillä Agricola-huoneessa ja Rottunda-kahvilassa 2.5.2012 asti. Myös Viron kauneimmat kirjat esitellään näyttelyssä. □

KIRSI AHO

Kansalliskirjaston digitointi- ja konservointilaitos sijaitsee Mikkelissä. Heidi Törrönen esittelee konservoinnin työvaiheita.

HEIDI TÖRRÖNEN

Kysy konservaattorilta

Usein meiltä konservaattoreilta kysytään omien kirjojen ja kokoelmien hoidosta. Seuraavassa on koottu vastauksia moneen pulmaan.

Miten säilytän kirjoja kotiloissa?

Kotikirjastolle on vaikea saada ihanteellisia olosuhteita, koska tiloissa oleskellaan. Tärkeimmät olosuhteisiin vaikuttavat tekijät ovat valo, lämpötila ja suhteellinen kosteus ja niiden pitäminen tasaisena välttämällä äkillisiä lämpötilan ja kosteuden vaihteluita. Kuitenkin muutamilla yksinkertaisilla toimenpiteillä on mahdollista luoda hyvät olosuhteet omalle kotikirjastolle.

Kuumat ja kuivat olosuhteet kuivattavat nahkasidoksia ja haurastuttavat paperia. Kuivan huonetilan kosteutta voi nostaa tavallisella ilmankostuttimella. Lämpimät ja liian kosteat olosuhteet taas kiihdyttävät paperin heikkene- mistä, edistävät homeen kasvua ja lisäävät tuhohyönteisten esiintymistä. Kesäisin, kun ulkolämpötila on korkea, voi pitää ovet, ikkunat ja verhot/sälekkaihtimet suljettuina. Tämä pitää sisälämpötilan suhteellisen alhaalla. Kotikirjastolle voisi asettaa seuraavat olosuhdevaatimukset, lämpötila 20–21 °C ja kosteus 50–55 %.

Kirjoja ei saisi altistaa liialliselle määrälle valoa. Valon lähteet, jotka sisältävät UV-säteilyä ovat erityisen haitallisia ja aiheuttavat nopeimmin paperin kellastumista ja haurastumista sekä kirjan sidosten haalistumista. UV-säteilyä löytyy lampuista ja päivänvalosta, eniten sitä on auringonvalossa. Kun huoneessa ei oleskella, niin valot kannattaa pitää sammutettuina.

Kirjahyllyn sijoittamiseen kannattaa kiinnittää huomiota. Hyllyä ei pitäisi sijoittaa ulkoseinälle, lähelle lämmönlähteitä tai suoraan auringonvaloon. On erittäin tärkeää, että kir-

joja säilytetään hyllyissä suoraan pystyasennossa ja hyvin tuettuina kirjantuilla. Näin kirjat eivät joudu vinoon asentoon, jolloin selän ja kansien muoto voi vääntyä. Suurikokoisia kirjoja olisi paras säilyttää vaakasennossa korkeintaan 2–3 kirjaa päällekkäin.

Arvokkaat kirjat kannattaa suojata yksilöllisesti. Sopivia suojamateriaaleja ovat happopaista kartongista tai pahveista tehdyt kotelot. Tällaisia materiaaleja voi kysellä esimerkiksi taidetarvikeliikkeistä.

Kaikki kirjat ei välttämättä ole museoaineistoa, vaan kirjoja on tarkoitus käyttää ja lukea. Kirjan käsittely kuitenkin aiheuttaa eniten tilanteita, joissa kirja saattaa vaurioitua. Käsittele kirjaa puhtailla kuivilla käsillä. Suurin osa kirjan kansien ja sivujen liasta on peräisin käsistä. Sormien rasva tulee näkyviin, kun se haptuu ja kerää itseensä likaa. Valkoisia puuvillahansikkaita voidaan käyttää, kun käsitellään arvokkaita kirjansidoksia. Kirjan sivujen selailu hansikkaat kädessä sen sijaan ei ole suositeltavaa, koska silloin voidaan aiheuttaa vaurioita paperiin.

Vältä säilyttämästä kirjoja ullakolla, autotallissa tai kellarissa, joissa lämpötilan ja kosteuden vaihtelut ovat suuria, kuten myös mahdollisuus vesivahinkoihin, putkivuotoihin ja tuhohyönteisiin.

Kotonani oli vesivahinko. Kokoelmani kastuivat, mitä minun pitäisi tehdä?

Kastuneet kirjat pitää siirtää 48 tunnin kuluessa viileään ja kuivaan tilaan, jotta vältetään lisäva-

hingoilta ja ehkäistään homeenkasvu. Kastuneessa aineistossa on homeenkasvulle otolliset olosuhteet, kun lämpötila on yli 22 °C ja kosteus yli 60 %. Pieniä määriä kastuneita kirjoja voidaan kuivata tuulettimien avulla. Kirjat asetetaan pystyasentoon viuhkamaisesti vuorotellen selät eri suuntiin, jotta sidokset tukevat toisiaan ja ulommat kirjat tuetaan kirjantuilla, jotta ne pysyvät pystyssä eivätkä kaada toisiaan. Huoneen lämpötilaa viilennetään niin alhaiseksi kuin on käytännöllistä ja huonetta on hyvä tuulettaa avaamalla ikkunat. Tuulettimilla saadaan ilma kiertämään, näin lisätään veden haihtumista paperista. Huonetilan ilmankosteutta voidaan vähentää ilmankuivaimilla. Kun kirjat ovat kuivuneet, asetetaan ne vaaka-asentoon pöydälle painon alle.

Jos on kyse kirjoista tai aikakauslehdistä, joissa paperi ovat päällystettyä, kiiltäväpintaista paperia, sivut tarttuvat yhteen lopullisesti, ellei sivuja erotella toisistaan vielä kun ne ovat märkiä. Jokaisen lehden väliin laitetaan kosteutta imevää paperia. Tätä toistetaan vaihtamalla märät paperit kuiviin, kunnes sivut eivät enää tartu toisiinsa. Tämän jälkeen asetetaan kirja pystyyn viuhkamaisesti ja viimeistellään kuivaus.

Jos on kyse suurista määristä kastunutta aineistoa, niin silloin kannattaa ottaa yhteyttä konservaattoriin.

Hyllyssäni on likaisia kirjoja. Voinko puhdistaa niitä itse?

Kirjoja ja kirjakokoelmia täytyy puhdistaa säännöllisesti. Samalla kun poistetaan kirjoihin kertynyttä pölyä ja likaa, voidaan tarkkailulla kirjojen kuntoa. Kirjoja voidaan puhdistaa puhtaalla liinalla tai pehmeällä harjalla. Kirjan syrjien puhdistus tapahtuu siten, että likaa pyyhkitään selästä etusyrjään päin, jolloin lika ei joudu selän ja nidoksen väliin. Myös pölynimuria voidaan käyttää lian ja pölyn poistami-

seen, mutta silloin kirjojen tulee olla hyväkuntoisia ja imurin teho säädettävissä alhaiselle tasolle.

Aikaisemmin nahkasidoksia hoidettiin öljymällä, jotta parannettaisiin niiden ulkonäköä ja nahan tuntumaa. Valitettavasti joissakin tapauksissa on käynyt niin, että nahka on muuttunut tahmeaksi sekä toimenpiteestä on aiheutunut tahroja ja vaurioita paperille. Nahan öljyminen on kuitenkin vain kosmeettinen toimenpide ja sillä ei ole mitään vaikutusta nahan iän pidentymiseen ja toimenpidettä ei suositella.

Jos kirjoissa esiintyy hometta tai muuta epämääräistä likaa. Älä aloita puhdistamaan homeisia kirjoja ennen kuin olet ollut yhteydessä konservaattoriin saadaksesi lisäohjeita, miten toimia. Sillä homeisten kirjojen puhdistuksessa täytyy varoa, etteivät homeitiöt pääse saastuttamaan muita puhtaita tiloja. Tällaiset puhdistukset pitää tehdä erikseen niille varatuissa tiloissa.

Löysin ullakolta kellastuneita ja hauraita isoäitini kirjoja. Miten säilytän ne tuleville sukupolville?

Jos kirjeet ovat hyväkuntoisia ja puhtaita, niin ne kannattaa suojata happovapaasta paperista tehtyihin suojakuoriin tai koteloihin. Hyväkuntoisista kirjeistä voi pölyt puhdistaa pois pehmeällä pensselillä ennen suojausta. Jos kirjeitä halutaan käyttää ja katsella, niistä kannattaa ottaa korvaava jäljenne, etenkin huonokuntoisista kirjeistä. Älä koskaan itse korjaa vaurioitunutta aineistoa. Varsinkin teipin käyttö on kiellettyä, vaikka teipissä lukisi ”arkistokelpoinen”. Vaurioituneet ja hauraat aineistot on hyvä suojata hyvälaatuisiin yksilöllisiin suojakuoriin ja koteloihin. Suojausmateriaali valitaan aineiston mukaan niin että suojaus antaa aineistolle parhaan mahdollisen suojan ja tukee sitä käsittelyssä ja säilyttämisessä.

Jos aineisto on niin huonokuntoista, että sitä ei voi käsitellä, ota yhteyttä aina konservattoriin.

Muita huomioita

Älä käytä suosittuja Post-it muistilappuja kirjanmerkkeinä, koska lapuista jää näkymätöntä liima-ainetta paperin pinnalle.

Lehtileikkeiden, kuivattujen kukkien ja muiden materiaalien säilyttäminen kirjan välissä ei ole suositeltavaa, koska ne jättävät tahroja ja voivat vaurioittaa sidosta. Jos yksittäistä lehtileikettä halutaan säilyttää kirjan välissä, sen voi laittaa happovapaaseen suojapaperiin.

Jos haluat pitää järjestyksessä kotiarkistosi, käytä yksittäisiä suojakuoria mieluummin kuin klemmareita, nittejä tai kuminauhoja, jotka vaurioittavat aineistoa. □

Heidi Törrönen on Kansalliskirjaston Mikkelissä sijaitsevan Digitointi- ja konservointikeskuksen konservattori.

Kirjastoaineiston käsittelyohjeita asiakkaille

Kansalliskirjastossa on tehty ohjeet kirjastoaineiston käsittelystä. Ohjeita jaetaan asiakaspalvelussa ja lukusaleissa. Ohjeet on käännetty kolmelle eri kielelle: ruotsiksi, englanniksi ja venäjäksi. Verkkosivuilta löytyvät kaikki kieliversiot. Suomenkielinen ohje löytyy osoitteesta: <http://www.kansalliskirjasto.fi/kokoelmatjapalvelut.html>

Uusia verkkoaineistoja keskiajan tutkijoille

Kansalliskirjasto on hankkinut keskiajan tutkijoiden käyttöön hakuteoksen *Lexikon des Mittelalters – LexMA* ja sitä täydentävän *The International Encyclopaedia for the Middle Ages – IEMA*.

Lexikon des Mittelalters (LexMA) on keskiajan historiaa monitieteisesti käsittelevä ensyklopedia. LexMA online perustuu keskiajan tutkimuksen merkittävimpään vuosina 1977–1999 Saksassa ilmestyneeseen painettuun 9-osaiseen tietosanakirjaan Lexikon des Mittelalters. Tietokannan sisältämä artikkeliaineisto kattaa keskiajan tutkimuksen laaja-alaisesti. Maantieteellisesti se kattaa koko Euroopan, osan Lähi-itää ja Pohjois-Afrikkaa dokumentoiden läntisen kulttuurin ja siihen rajoittuvien Bysantin, arabialaisen ja juutalaisen kulttuurin juuria.

Tietokantojen LexMA & IEMA ja *International Medieval Bibliography (IMB)* välinen linkitys mahdollistaa yhteishaun.

LexMA & IEMA -ensyklopedia on käytettävissä Helsingin yliopiston verkossa *Nelli*-portaalin kautta. Etäkäyttö on mahdollista HY:n käyttäjätunnuksin. Muut kuin Helsingin yliopistolaiset voivat käyttää aineistoja Kansalliskirjaston asiakastyöasemilta kirjastosta saatavilla verkkotunnuksilla.

Pääsy hakuteokseen: <http://www.nelliportaali.fi/link/FIN39469> □

Kap Horn

MERIKIRJALLISUUTTA KANSALLISKIRJASTOSSA

Helsingin yliopiston kirjasto on ollut tunnettu paitsi kansalliskirjastona ja Fennica-kokoelmastaan, niin myös humanistisena keskuskirjastona. Historia on ollut eräs keskeinen hankintakohde ja on sitä yhä vaikka kirjasto onkin vaihtanut nimensä Kansalliskirjastoksi. Liikennettä ja ulkomaankauppaa edustavana on merenkulku olennainen osa historiaa ja kansalliskokoelmassa on kaikki sitä koskeva kotimainen kirjallisuus.

Parkki Garthsnaid salpietarilastissa matkalla Chilen Iquiquesta Portugalin Itä-Afrikkaan (Mosambik). Takilassa myrskyllä työskentelevälle merimiehelle työturvallisuus oli tuntematon käsite. Kuvan on ottanut laivan toinen perämies Alexander Turner.

Esimerkkejä ensisilmäyksestä fennicahyllyjen selkätekesteihin: *Lots-styrelsens berättelser 1864–1884*, *Komitébetänkanden angående sjöfart 1874–1917* tai *Opisanije majakov, bašen i znakov Baltijskago morja s zalivami 1882–1914*. Kotimaisen merikirjallisuuden kartunta perustuu vapaakappalelakiin, mutta ulkomaisesta suuri osa on saatu lahjoituksina sillä tämän alan koulutus ei kuulu yliopiston tehtäviin.

Suomi on aito ”Itämeren tytär” sillä Vanha-Suomi mukaan lukien meillä on ollut merenrannikkoo suoraan mitaten pitkälti yli 1000 kilometriä ja ulkomaankauppamme on pääosiltaan ollut laivaliikenteen varassa.

Konevoimalla kulkevien laivojen merimiesten työ voi olla yksitoikkoista, mutta se ei ole ollut samalla tavoin vankkaa fyysistä kuntoa vaativaa ja usein hengenvaarallista kuin oli aikoinaan purjelaivamerimiehen ammatti. Tämän satoja vuosia kestäneen meriliikenteen tuulivoimakauden voi katsoa Suomen osalta päättyneen lopullisesti 1940-luvun viimeisten vehnälastien tuomiseen Australiasta Eurooppaan. Mutta miltä näyttävät Kansalliskirjaston merikirjallisuuden hyllyt ja mitä muutamat esimerkkikirjat voivat meille kertoa purjelaivamerimiehen ammatista ja merenkulkuhistoriatamme laajemminkin.

Laivakalentereita

Aloitetaan ensin varustamotoiminnasta ja laivakalentereista. Suomen ensimmäisen laivakalenterin *Finlands skepps-calender år 1838* toimitta-

ja O. W. Dannström harmittelee esipuheessaan ennen varsinaiseen asiaan pääsemistään, että talonpojat kaskeavat metsiä ja kaatavat ja hakkaavat polttopuiksi sellaistaakin metsää, josta saisi hyvää vientipuutavaraa. Vientisatamien ja asutusten lähipiirit ovat usein paljaiksi hakattuja ”mils omkrets”. Dannström ehdottaakin metsänvartijoiden tuntuva lisäämistä haaskauksen estämiseksi. Itse laivakalenteri on mitä kiinnostavin dokumentti:

Kahdenkymmenen rannikkokaupungin 379 laivaa käsittävästä kauppalaivastosta vuoden 1838 tienoilla oli lastauskapasiteetiltaan suurin Pori, jolla oli 34 laivaa eli 6255 lästiä. Yksi lästi oli tuolloin noin 2,5 tonnia. Oulun satamassa laivoja oli 40, mutta lästejä 4633. Kolmantena kapasiteetiltaan oli Jacobstad (Pietarsaari) 22 laivallaan ja 3450 lästillään, mutta laivoista olikin peräti yhdeksän kolmimastoisia fregatteja, yksi oli parkkilaiiva ja prikejä oli kahdeksan. Uudessakaupungissa oli kaikkiaan 39 laivaa, mutta pääasiassa rannikko- ja Itämerenliikenteeseen sopivia kaljaaseja. Isoja parkkilaivoja siellä oli vain kaksi. Turun 38 laivasta pääosa oli kaljaaseja, kuunareita ja sluppeja, mutta Välimerelle saattoi vaikkapa suolaa hakemaan seilata sentään seitsemän fregattia. Vienti-rahin oli yleensä puutavaraa tai tervaa.

Kalenterissa olevien laivojen nimet ovat lähes kaikki ruotsia, latinaa tai antiikin mytologioista otettuja, vain 23 oli suomenkielisiä. Turussa ja Uudessakaupungissa oli molemmissa kuunari *Alkaja*, Raahessa fregatti *Toivo*, parkki *Sovio*, priki *Toivå* sekä kaljaasit *Toimi* ja *Kuljet-*

Parkkilaiva Penang matkalla Seychelleiltä Uuteen-Seelantiin. Kuva: Winnifred Lloyd. Sjöhistorisk årskrift för Åland 1991–1992.

taja. Porin kauppalaivastossa oli prikit *Emma* ja *Annola*, Haminassa fregatti *Sovinto* ja kuunari *Kointähti*, Loviisassa fregatskeppet *Toivo*, Raumalla kaljaasi *Minun lapseni*, Viipurissa priki *Kirjola* ja kuunari *Anna*. Oulussa suomenkielisiä laivannimiä oli eniten: fregatit *Ilmare*, *Sankari* ja *Kaleva*, karavelli *Aura*, kaljaasi *Pohjantähti* ja *Toivo* -nimiset kuunari ja smack. Tuolloisen kauppalaivastomme lähes 400:sta kapteenista tai laivurista ei ainoakaan sukunimi ollut suomenkielinen.

Puusta rakennettujen parkkien ja fregatien pituus on ollut keskimäärin 40–60 metrin luokkaa runkoon merenkäynnissä kohdistuvan rasituksen rajatessa rakennetta. Sattumalta juuri Dannströmin ensimmäisen suomalaisen laivalenterin julkaisuvuonna rakennettiin tietävästi ensimmäinen raudasta tehty purjelaiva, vaikka kestikin kymmeniä vuosia ennen kuin

niiden pituus saavutti sata metriä, esimerkiksi 1904 valmistunut nelimastoparkki *Moshulu* (*Kurt*), joka oli aikoinaan maailman suurin purjelaiva. Ennätyksen saavutti kuitenkin ranskalainen *France II*, joka oli yli 140 metriä pitkä.

Raudasta tehty runkorakenne mahdollisti olennaisesti suuremman lastaustilan ja lästeistä siirryttiinkin ilmaisemaan vetoisuutta rekisteritonneina. Ja jos puisen purjelaivan kilpailijaksi nousivat rautaiset purjelaivat, niin koko purjelaivaliikenteen tyrehdyttivät aikaa myöten höyrylaivat. Mutta puulaivat pitivät pitkään puolensa ja Samuli Paulaharjun merenkulkua kuvaavat luvut *Vanha Raaha* -teoksessa ovat ehkä kiinnostavinta mitä puulaivakulttuurista on meillä kirjoitettu.

Eirik Hornborgin mukaan 1870-luku merkitsi maailman purjelaivastoille huippukautta. Suomen kauppalaivasto oli tietävästi

tuolloin vetoisuudeltaan yhdenkymmentä vuotta vanha maailmassa. Suuri osa laivoista oli kansainvälisessä rahtiliikenteessä – talvisinhan kotimaan satamat olivat jäässä – ja osa hoiti sulanveden aikana kotimaan tuonti- ja vientirahtausta.

Toisaalta taas Suezin kanavan avaaminen 1869 toi höyrylaivoille – vaikka olivatkin riippuvaisia hiilestysstatamista – kilpailuedun Aasiaan suuntautuneen rahtiliikenteen osalta. Nopeat klipperit ja vastaavat purjelaivat eivät voineet kanavaa käyttää ja joutuivat tekemään höyrylaivoihin verrattuna yli kaksinkertaisen matkan Etelä-Afrikan ja Hyväntoivonniemen kiertäen.

Falmouth for Orders

Maailmanmaineen purjelaivamerenkulun historiassa suomalaiset ovat saaneet ahvenanmaalaisen laivanvarustajan Gustaf Eriksonin ansiosta. Ahvenanmaalla ja Manner-Suomen rannikkokau-

pungeilla on ansiokas laivanrakennus- ja varustamohistoriansa, mutta valtameriliikenteessä Eriksonin vuosina 1913–1935 edulliseen – Yrjö Kaukiaisien mukaan usein laivan romutuksen hinnalla – ostamien ja varustamien teräsparkkien kuljettamat sahatavara-, lannoite-, hiili- ja viljamäärät ovat ällistytävä osoitus purjelaivojen kilpailukyvyistä konevoimalla kulkevien laivojen kanssa silloin kun rahdilla ei ole kiire, josta vehnärahtaukset ovat hyvä esimerkki. Australian Port Lincolnistä, Port Victoriasta, Wallaroosta ja muista satamista alkoi vehnälaivojen kilpapurjehdus Kap Hornin kautta Irlannin Queenstowniin tai Englannin Falmouthiin ”for orders”, josta purjehdittiin edelleen lastin purkaussatamaan. Kun laivapäällystökoulutukseen kuului harjoittelu purjelaivoilla niin näistä kokelaista Erikson sai edullisilla palkkakustannuksilla kelpo miehistöä tavallisten merimiesten lisäksi.

Nelimastoparkki Archibald Russell Englannin kanaalissa.

Kansalliskokoelma Fennicassa on lukuisia kiinnostavia teoksia, jotka kuvaavat Eriksonin varustamon laivojen purjehduksia Euroopasta Hyväntoivonniemen kiertäen Australiaan ja takaisin Eurooppaan. Tällaisten muistelmateosten kirjoittaja oli useimmiten purjelaivalla harjoittelijana (apprentice) tavoitteenaan merikapteenin tutkinto ja oman laivan – useimmiten höyrylaivan – päällikkyyden, ja usein kirja kirjoitettiinkin ainoaksi jääneen purjehduksen kokemuksista.

Kirjoittajat olivat lähes poikkeuksetta oppineita miehiä ja hyviä kynänkäyttäjiä esikuvanaan kaiketi monella legendaarisen Richard Danan kirjoittama *Two Years Before the Mast*; tavallinen ”pikipöksyhän” ei tuolloin kirjoja kirjoitellut eikä useimmiten ollut kirjoitustaitonkaan, hyvä jos osasi lukea.

Onpa Helsingin yliopiston kreikkalaisen filologian emeritusprofessori Holger Thesleff tehnyt tällaisen matkan purjehtiessaan nuorena nelimastoparkki *Passatin* miehistössä maailman ympäri vuonna 1949. Thesleff julkaisi kokemuksistaan seuraavana vuonna *Djupsjösegelare* -teoksensa, joka käännettiin myös englanniksi. Thesleffin mukaan tällainen ”reissu” Australiassa oleskelu mukaan lukien kesti 8–10 kuukautta. Matka painolastissa Englannista Australiaan kesti 80–110 vuorokautta ja vehnälastissa sieltä takaisin Kap Hornin kiertäen joskus jopa neljä kuukautta ja ylikin.

Who take their hearts seriously

Fennicassa on myös lukuisia englanninkielisiä matkakuvauksia, joissa kerrotaan kokemuksista ja elämästä suomalaisella purjelaivalla. Kansalliskokoelmaan kirjat ovatkin päätyneet juuri sen vuoksi että laivat oli rekisteröity Ahvenanmaalle tai muualle Suomeen. Näissä kirjoissa on usein hauskojakin kuvauksia kuten seuraavan katkelman suomenkielen oppitunti! Shaw

Desmond (*Windjammer. Book of the Horn*. Plymouth 1932) purjehti nelimastoparkki *Albatrossilla* 143 päivässä Vancouverista Durbanin Etelä-Afrikkaan. Laivalla oli suomalainen merimies, jota kirjoittaja kutsuu ”Pidetyksi”:

”I have just learned from Pidetty that Gott du geesa means ”Look at the cat!” and that “Thank you!” is Keeters! “No” is Ayah and “Yes” is Nean in a language in which everything is like the people who speak it – upside down. I give of course only the phonetic spelling as I hear it, and, I am sure, all wrong”

Richard Brimsley Sheridan ihaili hänkin nuorena uljaita purjelaivoja ja halusi kokea valtamerimatkan Lontoosta Port Victoriaan Australiaan. Nelimastoparkki *Lawhillin* kapteeni torjui ensin hänen pyyntönsä päästä miehistöön, kun Sheridan ei ollut suomalainen ja ulkomaalaisen taas täytyi olla ”apprentice” eli harjoittelija. Lopuksi lupa varustamolta kuitenkin saatiin ja Sheridan kirjoitti kokemuksistaan teoksen *Heavenly Hell. The Experience of an apprentice in a four-mast barque* (London 1933) ja omisti sen “to all those who take their hearts seriously”

Muita Fennica-kokoelman purjelaivamatkojen kuvaajia suomalaisten Hornborgin, Hämeen-Anttilan, Heikkisen, Lehmuskallion jne. ohella ovat W. L. A. Derby *The Tall Ships Pass. The Story of the Last Years of Deepwater Square-rigged Sail* (London 1937) ja A. J. Williers *Voyage of “Parma”. The Great Grain Race of 1932* (London 1933). Parma toi Australiasta Eurooppaan 5200 tonnia vehnää.

Parmann kapteenina oli legendaarinen Ruben de Cloux, joka oli ostanut laivasta myös osuuden (shareholder). Villiers kuvaa innostuneena tätä vuoden 1932 vehnälaivakilpailua. Kukaan laivojen päälliköistä, ei de Clouxkaan, tunnustanut kilpailevansa, mutta silti kaikki tiesivät että ensimmäisinä perille saapuvat laivat saivat mainetta ja niiden päälliköt ja varustamot yhtäläillä. Parma nosti Australian eteläran-

W. M. Wilson: Purjeen reivausta lumituiskussa. Teoksesta "Greyhounds of the Sea".

nikolla ankkurin 17. maaliskuuta määräsatamaan Falmouth ja oli perillä ensimmäisenä 103 päivän purjehduksen jälkeen. *Pamir* saapui Queenstowniin samoihin aikoihin.

Kaikkiaan vehnälaivoja oli tässä epävirallisessa purjehduskilpailussa peräti 21, jotka lähes kaikki suomalaisia ja yksistään Eriksonin laivastoon kuului 14 laivaa. Nelimastoparkkeja olivat *Ponape, Pommern, Pamir, Parma, Archibald Russell, Olivebank, Melbourne, Viking, Herzogin Cecilie, Lawhill* ja *Hougomont*. *Abraham Rydberg* ja *C. B. Pedersen* olivat ruotsalaisia ja *Magdalene Vinnen* saksalainen. Parkkeja olivat *Penang, Killoran, Winterhude* ja *Fawell*. *Crace Harwarin* kohdalla on merkintä "Ship" eli ilmeisesti tarkoitetaan täystakiloitua laivaa (fregatti). Lisäksi osallistui vehnäpurjehdukseen vielä nelimastobarkentiini (kuunarilaiva) *Mozart*.

Monilla oli kädet kuin raadeltuja

Kaikkissa edellä mainituissa purjelaivalla maailman ympäri kertomuksissa on kohokohtana vuosisatojen ajan pelottavan maineen saaneen *Kap Hornin* -saaren, Etelä-Amerikan eteläisimmän kärjen kiertäminen. Miten kovaa se usein oli ja millaista merimiehen työ viheliäisimmillään oli, siitä antaa hyvän kuvauksen parkkilai-va *Fennian* merimies:

"Kun aallot nyt nousivat suoraan keulan edestä, kohahtelivat vesivuoret alituisen keulakannen yli, ja koko keulanpuoli pysyi veden vallassa: tähystys oli siirrettävä ruffin katolle. Ei voinut yrittääkään ponnistella eteenpäin; kiersimme vain myötätuuleen styyrpuurin halsseilla. Viimeinen vihuri vihmoi rakeita ja räntää.

Frank Vining Smith: Amerikkalainen klipperi "Flying Fish" Carl C. Cutlerin teoksessa "Greyhounds of the Sea".

Yhtämittaiset purjeiden lisäämiset ja vähentämiset sekä suunnanmuutokset tulivat nyt jokapäiväiseksi työksi. Köydet turposivat ensin alituisesta märkyydestä, jotta ne eivät olleet tyhjilläänkään solua vipukiekkain läpi, ja peityivät lopulta jääkuoreen, purjeiden kangistuessa lautamaisiksi. Kintaat käsissä ei työ sujunut; paljain kourin oli otettava kiinni jäisestä taklaasista, ja monella oli kädet kuin raadeltuja. Sellaisissa oloissa ei kukaan pitänyt vähäarvoisena rommipikarillista, joka lämmittäväinä tarjottiin säännöllisesti jokaisen kiinniteon jälkeen." (*Suomen merenkulun aikakauslehti – Nautisk tidsskrift för Finland* 6/1918)

Kap Hornin ja Tulimaan vesillä ei toki aina myrskynnyt ja joskus oli merimiehen elämä sielläkin mukavaa eikä vain pasaatituulissa tai tropiikissa (tosin siellä olivat uhkana pyörremyrskyt ja aikoinaan myös merirossot):

"In Herzogin Cecilie there was a concert in the starboard foc's'l (forecastle) on the night that we came around Cape Horn. All of the boys were there, and the ship's orchestra played beautiful sad Finnish music, and Swedish music, and German. Schmidt of Weimar was the leader with the violin of which he was a master, and his players were Fyhrqvist with another violin, Nyman with a mandolin, and Ringe with his drums. Ringe had been hurt at the wheel a night or two before. It was very hard to hold Herzogin Cecilie to her course in strong winds – too hard." (*A. J. Villiers: Falmouth for Orders. The Story of a Sailing Race around Cape Horn. New York 1929*). Ruorissa piti myrskysäässä olla kaksi miestä, mutta aina ei auttanut sekään. Hiililastissa Newcastlesta Callaoon Peruun matkalla ollut Eriksonin parkki *Killoran* joutui 26.4.1926

ankaraan luoteismyrskyyn. Perästä vyörynyt hyökyaalto vei mennessään molemmat ruorimiehet, vei ruorin, kompassin ja hajotti lähes kaiken peräkannella.

Kap Hornin vesillä saattoi olla joskus myös aivan tyyntä ja silloin oli laivan uhkana merivirta. Miten lähellä kuunarilaiva *Mozart* oli maaliskuun iltana 1923 murskautumista erään saaren kalliioseiniin, siitä kertoo merimies ja luotsivanhin Ruben F. Luotolahti 1982 julkaistussa kirjassaan *Kuunarilaiva Mozartin matkassa maailman ympäri*.

Eivätkä ”Kap Hornan” merimiehille aiheuttamat kiusat merivirtoihin ja myrskyihin loppuneet, vaan sumulla ja yöllä oli vaarana törmäys jäävuoreen, jota oli mahdotonta ajoissa havaita. Basil Lubbock kirjoittaa: ”Ice, without a doubt, has accounted for many a missing ship. Whilst threading her way through the 1903–4 ice field, the French barque *Emilie Galline*, outward bound to Portland, Oregon, came upon a berg upon which a large barque was wedged. The derelict was dismasted and no signs of life could be detected; but the Frenchman was in too dangerous a situation to stop her way and this strange sight was soon lost in the mist.” (*Lubbock: The Last of the Windjammers*).

Leithistä Montevideoon matkalla olleella *Julia*-nimisellä suomalaisella purjelaiivalla syttyi elokuussa 1897 kivihiililasti tuleen ja sammutusyrityksistä huolimatta laiva paloi. Miehistö pelastautui veneillä Brasilian rannikolle. (*Minnen från hav och hamn*. Åbo 1918).

Jos miehistö laivan tuhoutuessa onnistuikin pääsemään pelastusveneeseen tai onnekkaimmat jopa maihin, oli edessä usein nääntyminen janoon ja nälkään tai kylmyyteen leveysasteesta riippuen. Aikaisempina vuosisatoina oli c-vitamiinin puutteesta johtuva keripukki laivoilla pelottava tauti. Niinpä esimerkiksi Richard Danan priki *Pilgrimilla*

oli 1834 matkalla Bostonista Kaliforniaan säkeittäin sipulia, James Cookin aseena keripukkia vastaan oli hapankaali!

Kap Hornin purjehdusten varsinainen ”kultakausi” alkoi Kalifornian kultaöytöjen myötä 1849 jälkeen ja kesti vähitellen himmeten 70–80 vuotta, viimeiset purjehdukset mukaan lukien 100 vuotta. Tähän vaikutti konevoimalla kulkevien alusten voittokulun ohella myös Panaman kanavan avaaminen vuonna 1914. Nytemmin on kanava leveys- ja syvennyshankkeista huolimatta liian ahdas jättiläisuurille öljytankkereille ja Kap Hornia on alettu taas kiertää.

Navigoinnin taito

Kansalliskirjaston ulkomaisessa Humanistisessa kokoelmassa on sielläkin kiinnostava kokoelma merikirjallisuutta, josta pääosa on saatu lahjoituksina. Voi jopa ihmetellä mistä ovat peräisin sellaiset oppi- tai käsikirjat kuin *Matthew Norwood: Norwood's System of Navigation. Teaching the Whole Art* (London 1692), *Carl Friedrich Hauswolff: Theorien af Navigation eller Styrmanskonsten*. (Stockholm 1756) tai *M. Bouguer: Nouveau traité de navigation, contenant la théorie et la pratique de pilotage* (Paris 1760). Onko sama lahjoittaja antanut kirjastolle myös 1300-sivuisen *Indian Ocean Pilot* -teoksen tai yhtä muhkean *South Atlantic Directory*.

Tutkimusmatkailija A. E. Nordenskiöldin kirjastossa on runsaasti 1500–1700-lukujen merikirjallisuutta, mutta tätä kokoelmaa en lähemmin tunne. Kirjastossa on myös lukuisia 1800-luvulla Tyynellemerelle ja Uuteen-Hollantiin (Australiaan) suuntautuneiden tutkimusmatkojen kuvauksia, jotka sisältävät hienoja gravyyreja ja väri litografioita kasveista, eläimistä, paikallisesta väestöstä ja itse tutkimusaluksesta. Eräs menestyksellisimmis-

Parkki "Hercules" Kap Hornilla vuonna 1846 päällikkönään Petter Gustaf Idman. Håkan Sjöströmin mielikuvamaalaus.

tä oli *L'Astrolabe* korvetillaan ranskalainen Jules Dumont d'Urville.

Toki on kokoelmassa kymmenittäin samankaltaista purjelaivamerenkulun historiaa kuin on Fennica-kokoelmassakin – on Basil Lubbockin *The last of the Windjammers*, *The Log of the Cutty Sark* ja *The Arctic Whalers*, on E. Keble Chattertonin *The Old East Indiamen* ja *Seamen all* ja Carl C. Cutlerin *Greyhounds of the Sea. The Story of the American Clipper Ship* – kaikki 1920–30-luvun kirjoja ja lahjoituksina saatuja, mutta oston kautta on varmaan hankittu kuusi tukevaa osaa käsittävä *Den norske sjøfarts historie*.

Sota ei sääli laivojakaan

Jos on laivan ja rikaamista ajatellen erityisesti purjelaivan rakentaminen suuritöistä ja kallista-

kin, niin sodan aikana niitä upotetaan, poltetaan ja räjäytetään ällistyttyviä määriä. Kansalliskirjaston Humanistisessa kokoelmassa on kapteeni D. Ebesenin ja johtaja Gunnar Akselsonin yhdessä merivakuutusyhtiöiden kanssa julkaisema *Kart over krigsforliste skibe*, jossa tilastoidaan maailmansodan vuosina 1914–1917 sodassa menetetyt norjalaiset, ruotsalaiset ja tanskalaiset laivat.

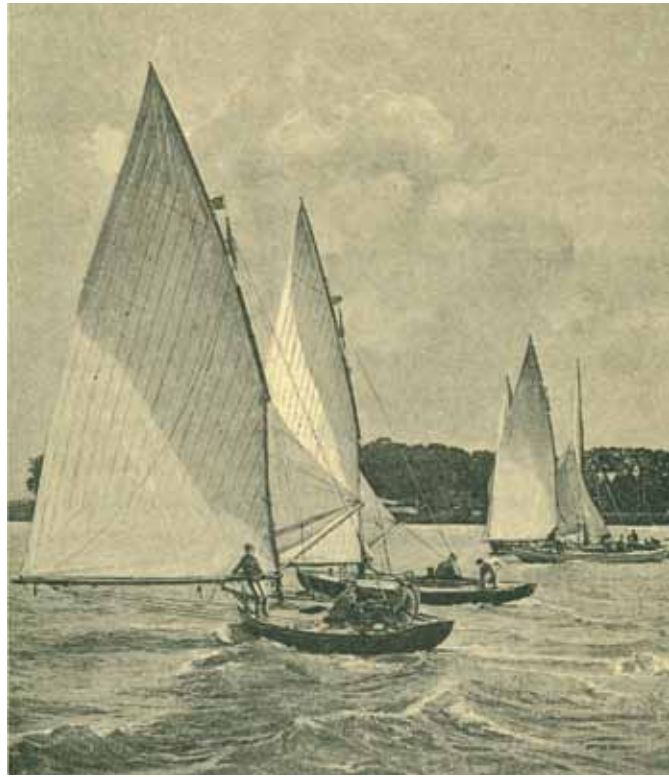
Norjalaisia höyrylaivoja hävitettiin tai tuhoutuivat miinarajähdyksissä peräti 544 ja purjelaivoja 160. Jälkimmäisten lasteina mm. vehnää, puutavaraa, salpietaria, öljyä, hiiltä tai vain painolasti. Pienimmät purjealukset olivat 82 rekisteritonnin vetoisia, suurimman vetoisuus oli 2557 rekisteritonna. Tämä öljylastissa ollut nelimastoparkki *Storegut* oli matkalla Philadelphiasta Le Havreen, kun saksalainen sukellusvene U-82 upotti sen tykkitulella 13.6.1917

Englannin Lands Endistä 230 km lounaaseen. Laiva oli vakuutettu 750 000 kruunusta. Vetoisuudeltaan ”vain” 923 rekisteritonin *Klara* oli vakuutettu yli miljoonasta kruunusta, mutta upotettiin matkalla Buenos Airesista Ruotsiin. Ruotsalaisista Suomeen matkalla olleista purjealuksista voi mainita 311 rekisteritonin *Veran*, joka kuljetti kappaletavaraa ja poltettiin 2.8.1916. Sillilastissa ollut *Edvard* torpedoitiin 5.6. ja koksilastissa ollut *August* poltettiin 21.10.1916.

Toisessa maailmansodassa purjelaivojen tuhoaminen jatkui, esimerkkinä Eriksonin parkki *Killoran*, jonka apuristeilijä *Widderin* päällikkö Helmut von Rückteschell määräsi elokuussa 1940 räjäytettäväksi Azorien kaakkoispuolella, tai parkki *Penang*, jonka yliluutnantti Hans-Peter Hinschin komennossa ollut saksalainen sukellusvene *U-140* torpedoi jouluksi eikä kukaan laivasta pelastunut. Nelimastoparkki *Olivebank* ajoi syyskuussa 1939 Pohjanmerellä miinaan ja räjähti. Laiva upposi ja vei mukanaan 14 miestä, mutta laivan mastojen yläosat jäivät pinnan päälle. Tanskalainen kalastuskutteri pelasti ylimmille raaoille kiivenneet seitsemän miestä 42 tunnin kuluttua.

Yachting

Torpedojen ja miinojen ym. aiheuttamien jätettömien ja usein raukkamaisten murhaamisten ja hävitysten vastapainoksi Kansalliskirjaston merikirjallisuudesta löytyy toki reipasta ja innostavaakin luettavaa eli purjehdusurheilua edustavat teokset. Fennicassa on luonnollisesti Henrik Ramsayn, Gösta Kyntzellin, Björn Landströmin, Adlard Colesin tai uudemmissa purjehtijoista vaikkapa Pertti Dunckerin teokset. Suomennoksista ovat ainakin Joshua Slocumin maailmanympäripurjehdus sluuppi *Sprayllä* tai John Caldwellin uskomaton selviytymistarina *Yksin yli valtameren* lukemisen

Purjehduskilpailu Englannissa.

arvoisia. Caldwell joutui purjevereneellään mm. pyörremyrskyn silmään! Kansalliskirjastossa on kaikki mitä tältä alalta on suomeksi ja Suomesa julkaistu. Kirjoittaja järjesti kollegansa Olli Oinaan kanssa 1993 näyttelyn *Tuulen teillä – Frisk bris*, joka esitteli huvipurjehduksen historiaa Suomessa.

Ulkomaisessa kokoelmassa on – arvattavasti taas lahjoituksina saatuina – mm. Uffa Foxin *Sailing, Seamanship and Yacht Construction* (New York 1935), Arthur H. Clark: *The History of Yachting 1600–1815* (1904), Alfred F. Loomis: *Ocean Racing, The Great Blue-Water Yacht Races 1866–1935* tai Edwin J. Schoettlen toimittama *Sailing Craft. Mostly descriptive of Smaller Pleasure Sailing Boats of the Day* (1926).

Eräs teos ansaitsee kuitenkin lähemmän tarkastelun: *Yachting by Sir Edward Sullivan (et al.) in two volumes*. London 1894. Julkaisija The

Badminton Library of Sports and Pastimes ilmoittaa kirjan alussa, että kyseistä laitosta on painettu ainoastaan 250 kappaletta, joista Kansalliskirjaston kappale on numero 159. Kirja on luetteloitu kokoelmaan vuonna 1948. Ensimmäisen osan sisällysluettelo kertoo olennaisen: *Ocean Racing, The Evolution of the Modern Racing Yachts, Sliding Keels and Centerboards, The Racing Rules and the Rules of Rating, Baltic Cruising*, joka tosin käsitteli vain Itämeren eteläosaa eikä Suomesta puhuta mitään. Toinen osa käsittelee Englannin, Skotlannin ja Irlannin jahtiklubeja (pursiseuroja) ja edelleen: *Yachting in America, New Zealand, Some famous Races ja America Cup Races 1893*. Luku *Foreign an Colonial Yachting* ei sekään puhu suomalaisista pursiseuroista ja purjehduksesta, mutta esittelee sentään toimintaa Ruotsissa: ”The Swedish Club, established 1832, is very strong, having five Yachting Stations – Stockholm, Goteborg, Norrköping, Malmö and Ornskoldirk – the members owning vessels good tonnage, schooners, screw steamers, cutters and yawls, numbering over 170”.

Puisia purjeveneitä näkee saaristoväylillä kesäisin enää harvoin, koululaivoja lukuun ot-

tamatta purjelaivat ovat museolaivoina kuten nelimastoparkki *Pommern* Maarianhaminassa tai fregatti *Suomen Joutsen* ja parkkilaiva *Sigyn* Turussa. *Viking* on museolaivana Göteborgissa, *Passat* Travemündessä ja *Moshulu* ravintolana Philadelphiassa.

Purjelaivan merimies

Mikäpä muu ammatti vaatisi harjoittajaltaan niin monipuolista taitoa, niin suurta kätevyyttä, niin kekseliästä neuvokkuutta, niin kylmyydestä pelottomuutta, niin karaistua voimaa kuin purjelaivan merimiehen ammatti?

Purjelaiva on hienorakenteinen koje, höyryalus tavallinen työkalu. Purjehdus on urheilua, hiilien lapiominen tulipesään hanttimiehen työtä. Purjelaiva käyttää laskelmoiden ja taidolla hyväkseen vaihtelevaa tuulta, höyryalus jyskyttää yksitoikkoisesti eteenpäin.

Eirik Hornborg: Purjehdusmerenkulun historia

LEHTILUUKKU.FI

Lehdet digitaalisina näköisversioina www.lehtiluukku.fi

Kansalliskirjasto-lehti luettavissa ilmaiseksi Lehtiluukussa.

Kap Horn

Kap Hornin nimi on merenkulun historiassa saanut yhtäältä pelottavan ja toisaalta romanttisen maineen. Amerikan mantereen vuoristo pirstoutuu etelään mennessä laajaksi saaristoksi ja vajoaa viimein valtamereseen. Viimeisenä etuvartiona ennen kylmää ja myrskyistä merta on Kap Hornin kuuluisa jyrkkärinteinen kalliosaari, joka satojen vuosien ajan on ollut purjelaivojen kapteeneille ja miehistöille todellinen kiusan ja kärsimyksen paikka. Näillä myrskyisillä ja kylmien merivirtojen vallitsevilla vesillä on kaikki navigaatiotaito, purjehdustaito, tarmo ja sitkeys ollut tarpeen. Ja silti havereita ja haaksirikkoja sattui usein.

Hollantilainen kauppias Isaac Jacob Le Maire oli lukenut Etelämeren kultarikkauksista ja sai suostuteltua kotikaupunkinsa Hoornin varustamaan 1615 syksyllä kaksi laivaa matkalle. Retken navigaattoriksi hän sai Magalhãesin salmen kautta kolmesti Etelämerellä käyneen Willem Schouten-nimisen päällikön.

Laivoista pienempi *Hoorn* menettiin tulipalossa Patagonian rannikolla, mutta suurempi *Eendracht* purjehti tammikuun 1616 lopulla sittemmin ”Le Mairen salmeksi” nimetyn väylän kautta ja saapui Kap Hornin edustalle 29. tammikuuta. Le Maire osoitti kuten jo Sir Francis Drake aikaisemmin Fernão de Magalhãesin oletuksen manteren jatkumisesta kohti etelää vääräksi. Maailman merenkululle tämä uusi reitti Atlantilta Tyynelle merelle oli merkittävä löytö.

Turkulainen Herman D. Spöring näki ensimmäisenä suomalaisena Kap Hornin 26. tammikuuta 1769. Hän oli englantilaisen merenkulkijan ja tutkimusmatkailijan James Cookin *Endeavour*-laivalla luonnontieteilijä Joseph Banksin ja ruotsa-

laisen botanistin Daniel Solanderin assistenttina ja piirtäjänä. Spöring oli myös ensimmäinen suomalainen, joka sai tavata Tulimaan alkuasukkaita ja tehdä havaintoja seudun topografiasta ja kasvistosta. Kansalliskirjastossa on harvinainen *yagan*-kielen sanakirja. Spöring oli myös kelloseppä ja korjasi laivan sekstantin, mutta kuoli matkalla ja Cook nimesi Uuden-Seelannin rannikolla olevan saaren Spöring Islandiksi, mutta nykyisin on kartoissa maorinkielinen nimi Pourewa.

Merikapteeni Petter Gustaf Idmanin päällikkyydessä lähti pietarsaarelainen parkki Hercules syksyllä 1845 Mustallemerelle ja sieltä Lontooseen, missä lastasi kappaletavaraa – mm. seitsemän tonnia ruutia! – ja saapui Rio de Janeiroon 6. tammikuuta 1846. Painolastissa purjehdittiin Paranguaan ja sieltä Kap Hornin kiertäen Chilen Valparaisoon, jonne laiva saapui 14. heinäkuuta. Hercules purjehti edelleen Perun Callooniin, sieltä Tahitille, painolastissa Bataviaan Jaavalle, josta toi arrakkia, tupakkaa ja riisiä Rotterdamiin. Hercules oli ensimmäinen suomalainen laiva, joka purjehti Kap Hornille ja samalla maailman ympäri. Kapteeni Idmanin merimiestaidoista on osoituksena, että hän jo 1831 oli ruotsalaisen *Ophir*-laivan päällikkönä purjehtinut Rion de Janeiroon ja Kap Hornin kautta Valparaisoon.

ESKO RAHIKAINEN

Kansalliskirjastossa oli kesällä 2006 näyttely *Kap Horn. Suomalaisia kertomuksia*, jonka toteuttivat Esko Rahikainen, Ricardo Parada ja Olli Oinas. Asian tuntija-apua antoivat Kap Hornin purjelaivalla kiertäneet merikapteenit Bror Frostell, Berndt Hillbert ja Yngve Sundqvist.

KUPOLISALISSA**7.6.–20.10.****Kirjava keskiaika. 1000 vuotta kirjakulttuuria**

Näyttely huipentaa vuonna 2006 alkaneen *Kirjallinen kulttuuri keskiajan Suomessa* -tutkimushankkeen, johon liittyi Kansalliskirjaston kansainvälisesti merkittävän pergamenttilehtien kokoelman digitoiminen, joka tietokanta julkaistiin 28.3.2012. Näyttely esittelee keskiajan upeaa kirjakulttuuria ja tuo Suomen vanhimmat kirjalliset kansallisaarteet ensi kertaa laajalti yleisön nähtäviksi. Siihen liittyy myös näyttelynteemoja valottava verkkoteos.

Näyttelyn asiantuntijatyöryhmä:

dosentti Tuomas Heikkilä, tutkija Jesse Keski-aho, tutkija Jaakko Tahkokallio.

ETELÄSALISSA**7.6.–20.10.****Luther, reformaatio ja kirja**

Näyttely liittyy Luther-tutkimuksen 12. maailmankongressiin Helsingin yliopistossa 5.–10.8. Martti Lutherin aloittama uudistusliike perustui alusta alkaen painetun sanan käyttöön. Kirjan merkitys oli keskeinen luterilaiselle kirkolle.

Raamattu piti saada kansan kielelle ja kansan ymmärrettäväksi. Lukutaidosta ja kansanopetuksesta tulikin luterilaisen kirkon päätehtävä.

Näyttelyn asiantuntijatyöryhmä:

professori Simo Heininen, professori Tuija Laine, professori Risto Saarinen.

Näyttelyn yhteydessä ilmestyy julkaisu, joka sisältää artikkeleita ja näyttelyluettelon. Toim.

Tuija Laine.

Kirjava keskiaika ja Luther, reformaatio ja kirja -näyttelyihin liittyvät tapahtumat järjestetään syys-lokakuussa.

Näyttelyiden opasvaraukset:

puh. (09) 191 22671, sisko.vuorikari@helsinki.fi

KAHVILASSA & AGRICOLA-HUONEESSA**9.3.–26.5.****Suomen ja Viron Kauneimmat kirjat 2011**

Yhteistyössä: Kansalliskirjasto, Suomen kirjataiteen komitea ja Viron kansalliskirjasto.

6.6.–8.9.**Eteläpohjalaisia kaunokirjallisia hahmoja**

Näyttelyssä esittäytyvät erilaiset eteläpohjalaiset kirjalliset hahmot ja samalla etsitään vastausta kysymykseen, löytyykö kansien välistä stereotypioita.

Näyttelyn suunnittelu:

kirjastotoimenjohtaja Mervi Heikkilä ja osastonjohtaja Hannele Puhtimäki.

Yhteistyössä: Kansalliskirjasto, Seinäjoen kaupunginkirjasto-maakuntakirjasto, Etelä-Pohjanmaan liitto.

Näyttely liittyy Eelä-Pohjanmaa saapuu Senaattorille -tapahtumaan 7.6.–9.6.

ROTUNDASSA**4.2.–9.5.****Arktinen puritaani – Kurkistuksia Yrjö Kilpisen liedien maailmaan**

Yrjö Kilpinen 120 vuotta (4.2.1892–2.3.1959)

Säveltäjän elämäнкаarta ja tuotantoa esitellään käsikirjoituksin, painetuin nuotein, valokuvoin, lehtileikkein, äänittein ym. dokumentein.

Esillä myös ensimmäinen valikoima nuotteja Suomen Kulttuurirahaston tukemasta hankkeesta, jonka tarkoituksena on painattaa Kilpisen julkaisemattomat liedit, noin 350 sävellyskäsikirjoitusta Kansalliskirjaston kokoelmasta. Toimittaja: Erkki Pullinen, kustantaja: Sulasol.

Näyttelyn suunnittelu: kapellimestari Erkki Pullinen

Yhteistyössä: Kansalliskirjasto, Yrjö Kilpinen -seura, Sibeliusmuseum, Sibelius-Akatemia

16.5.–29.9.

Sukupolvipalapeli

Kotimaista kaunokirjallisuutta, ruokakulttuuria, maanviljelyä, käsityötaitoa...

Näyttelyn suunnittelu: toimittaja Tiina Harpf. Näyttely järjestetään EU:n aktiivisen ikääntymisen ja sukupolvien välisen solidaarisuuden teemavuoden 2012 merkeissä.

Näyttelyyn liittyvät tapahtumat:

la 18.8. klo 11–15 Kesäillään!

Kansalliskirjaston sisäpihalla, Yliopistonkatu 1, Dodon kaupunkiviljelijät Kansalliskirjaston sisäpihalla! Tule mukaan vihertämään ja innostumaan hyötykasvien kasvatuksesta. Luvassa neuvoja, inspiraatiota ja kenties maistiaisiakin. Lisäksi kehuunäytöksiä, kasvivärjäystä, ruokapiiriläisiä, tuunausta, käsitöitä. Aiheisiin liittyvien kirjojen kierrätystä: tuo ja vie kirja!

KONSERTTI

su 22.4. klo 16

Jousiorkesteri Juvenalia

solistineineen, joht. Päivi Rechart ja Lauri Suonio sekä kamarimusiikkiyhtyeitä.

Yhteistyössä: Musiikkiopisto Juvenalia.

TAITEIDEN YÖ

KANSALLISKIRJASTOSSA

torstaina 23.8. klo 19–22

Lisätietoja näyttelyistä ja tapahtumista:

Kulttuurikoordinaattori Inkeri Pitkäranta,
puh. (09) 191 22738,

inkeri.pitkaranta@helsinki.fi

PUUPÄÄHATTU

KUVA KARI TIMONEN

Suomen Sarjakuvaseura myönsi vuoden 2012 Puupäähattu-tunnustuksen porvoollaiselle sarjakuvataiteilija, graafikko, kuvittaja ja kaupunginvaltuutettu Kaisa Lekalle.

Lekan sarjakuvien teemoja ovat vammaisuus ja henkinen etsiminen – ja poliittisen uran myötä myös politiikka. Teoksessaan *I Am Not These Feet* Leka kuvaa jalkojensa amputaatiota. Vaikean synnynnäisen epämuodostuman vuoksi liikkuminen oli hankalaa ja kivuliasta, eikä kipulääkekierte tuntunut järkevältä. Leka teki päätöksen vapaaehtoisesta amputaatiosta.

Kulttuurisihteeri Sisko Vuorikari,
puh. (09) 191 22671, sisko.vuorikari@helsinki.fi

Kulttuurikalenteri kevät–kesä 2012:
www.kansalliskirjasto.fi/verkkokirjat/kulttuurikalenteri/

Kansalliskirjaston asiantuntijoita palveluiden tuottamiskoulutuksessa helmikuussa 2012. Kouluttajana oli palvelututkimuksen professori Marja Toivonen VTT:ltä.

Muistosanoja

Yksi Kansalliskirjaston pitkäaikaisimmista asiakkaista, yhteiskuntatieteiden tohtori Heikki Nuutinen on kuollut. Nuutinen ehti olla asiakkaana yli 60 vuotta ja hänet nähtiin vuosi vuoden jälkeen erikoisaineistojen salissa lehtihistoriatutkimustensa parissa. Monen monituiset kerrat Heikki istui henkilökunnan seurassa kahvilassa ja usein hän kahvit keskustelukumppaneilleen tarjosikin. Puhuttiin kirjastosta, kirkosta, purjehdimisesta ja ties mistä ja huumorillakin oli sijansa. Heikin kiinteät siteet Gideoneihin ja Birgittalaisluostariin Turussa tulivat tutuiksi ja kaikki tiesivät Heikin vaimon Eila-nimiseksi. Kirkkoherra Jussi Talasniemi oli myös yhdistävänä ystävänä. Jouluna saattoi olla varma, että Heikki muisti palvelutiskin väkeä suklaarasialla. Hyvin harvoin henkilökunnan ja asiakkaan välille syntyy niin hyvä suhde kuin vuosien ja vuosikymmenten mittaan Heikki Nuutisen ansiosta syntyi. Jos haluaisi ihmistä luonnehtia herrasmieheksi, niin sellainen Heikki Nuutinen todella oli.

ESKO RAHIKAINEN

Työ ja sen tekijät. Kaupungin kaunotar vapautuu suojaverhoistaan ja Kansalliskirjasto on kuin uudestisyntynyt.

Ammattitaito on aina kunniaksi, olipa se sitten kirjastotyötä tai seinäpintojen, pilarien tai allegoristen korkokuvien restaurointia.

A5 W1

Itella Green

Ranskalaisten tutkimusmatkailijoiden korvetti l'Astrolabe Uuden-Seelannin vesillä tammikuussa 1827. Laiva on juuri selviytynyt kahden pohjakosketuksen jälkeen koralliriutan aukosta merelle. Kuva teoksesta: Jules Dumont d'Urville: Voyage de la corvette l'Astrolabe. Paris 1833. Kansalliskirjaston kokoelma.

I640

HELSINGIN YLIOPISTO